

ŽIVLJENJE IN SVET

Št. 4.

Ljubljana, dne 25. januarja 1929

Leto III.

Dr. Maks Robič

G. E. Lessing, bojevnik za resnico, svobodo in človečanstvo

(Ob 200letnici njegovega rojstva)

Letos praznuje nemški narod 200-letnico rojstva G. E. Lessinga, enega svojih največjih, najvplivnejših in najsimpatičnejših mož. Lessinga štejemo med glavne zastopnike one velike kul-

turne struje, ki jo imenujemo prosvetljenost in ki obvladuje vse XVIII. stoletje.

Gotthold Efraim Lessing se je rodil dne 22. januarja 1729 v mestecu Ka-

E. Justin: Lessing (lesorez)

mencu (nemški Kamenz) na ozemlju Lužiških Srbov, kjer je bil njegov oče protestantski pastor. Njegovo ime se izvaja navadno od slovanskega Lesnik, vendar pa so bili njegovi predniki že davno ponemčeni. Na srednji šoli v Mšnju (nem. Meissen), ki je bila nekak samostanski internat, si je pridobil temeljito znanje grškega in latinškega jezika ter slovstva. Jeseni leta 1746. se je vpisal na vseučilišče v Lipskem (nem. Leipzig), da bi po želji roditeljev študiral protestantski bogoslovje. V prvih mesecih se je, kakor že prej na srednji šoli, z vso vnemo zaril v knjige, toda kmalu je spoznal, »da ga knjige lahko sicer napravijo učnega, ne pa celega človeka.« kakor sam pravi. Zato je začel opazovati življenje samo ter je rad in mnogo zabaval med tovariše novinarje in gledališke igralce, ohranil pa je vse življenje veliko zanimanje za verska in bogoslovna vprašanja. V tem času je nastalo lepo število njegovih pesmi in več osnutkov gledaliških iger, a vse to je bilo bolj povprečne vrednosti. Njegova veseloigra »Mladi učenjak« je l. 1749. doživela celo lep uspeh na odru.

Toda že l. 1748. najdemo mladega Lessinga v Berlinu, glavnem stanu nemškega prosvetljenega pokreta. Živel je tu kot književnik in novinar. Berlin, tedaj še mesto s samo 100.000 prebivalci, je ostal glavno torišče Lessingovega delovanja vse njegovo življenje. Svobodni poklic, ki si ga je izbral, je njegovemu, po neodvisnosti hrenenečemu značaju bolj prijal, nego poklic, ki so mu ga namenili roditelji. Za tako odločitev pa je bilo treba tedaj celo na Nemškem mnogo poguma, ker še ni bilo zadosti stalnega občinstva, na katero bi se mogel svobodni publicist naslanjati. V Berlinu je nastala med drugimi snij veseloigra »Židi« (1749), v kateri se zavzema Lessing za versko strpnost proti tedaj silno zatiranim židom. V Berlinu je prišel tudi v osebne stike z Voltaireom, glavnim predstavnikom francoske prosvetljenosti, ki je bival tam kot gost pruskega kralja Friderika II.

Živahnega vrvenja v nastajajočem velemestu na se je mladi novinar kmalu naveličal, ker ni našel dovolj časa za resne študije, katerih ni nikoli onustil, zato se je l. 1751. umaknil v mirno vseučiliščno mesto Wittenberg in

se za celo leto poglobil v knjige. Iz tega leta so najvažnejši oni Lessingovi spisi, v katerih se zavzema za nekatere obsojane moze preteklosti, deloma celo proti Luthru. V vrsto teh spisov štejeemo tudi začetek ostre, duhovite, a vendar stvarne in dostojne kritike tedaj veleuglednega pastora Gottholda Langeja, ki je prevedel na nemški jezik rimskega pesnika Horaca, a pri tem zagrešil množico napak. S tem pogumnim nastopom je začel Lessing čistiti zadoblo ozračje v nemškem duhovnem življenju, ko se je vse vprek hvalilo, tudi slabo, kar je oviralo napredek. Sploh se vsi Lessingovi spisi odlikujejo po lepi, duhoviti in živahni pisavi, kar je pri nemških znanstvenikih sicer precej redek pojav.

Decembra l. 1752. se je vrnil tedaj že slavni pisatelj v Berlin. Tudi tu borbenemu možu ni manjkalo književnih sporov, a kmalu je spoznal, da v književnosti — kakor povsod drugod — dejanje več zaleže kot vse modrovanje. Zato je po različnih nedovršenih osnutkih stopil l. 1755. pred javnost z novo dramo »Miss Sara Sampson«, v kateri ne nastopajo več velikaši preteklosti, ampak meščani sodobnosti; mesto verza pa vidimo prozo. Ta Lessingova drama, dasi danes že nekoliko zastarela, pomeni v nemški književnosti velik korak naprej. V Berlinu se je seznanil tudi z Nicolaïem, glavnim zastopnikom poljudnega prosvetljenega pisateljstva med nemškimi prosvetlenci.

Istega leta vidimo našega pesnika zopet v Lipskem, naslednjega leta pa na potovanju po Nemškem in Nizozemskem. Sedemletna vojna je to potovanje neljubo prekinila. Kljub vojnim časom se je Lessing v Lipskem, kamor se je vrnil s potovanja, poglobil v Aristotelov nauk o pesništvu in v Shakespearea, snoval nove drame in dovršil trpkó tragedijo v enem dejanju »Philotas« s samimi moškimi vlogami, v kateri se žrtvuje ujeti kraljevič, da bi s svojo prostovoljno smrtjo v ujetništvu koristil domovini pri sklepanju miru.

Naposled pa se je Lessingu zopet zbudilo hrepenenje po Berlinu, kamor je prispel v maju l. 1758. Izmed njegovih spisov te dobe je omeniti zbirko basni, ki se odlikujejo po svoji kratkosti in ledrnatosti. Zbirki je dodal lepo razpravo o tej vrsti poučnega pesni-

ava — slična razprava o epigramu (kratkem poučnem »napisu«) je izšla pozneje — in zlasti »Pisma, tika-joča se najnovejše književnosti«. V tem listu, ki ga je izdajal skupno z nekaterimi prijatelji, je nastopil posebno ostro proti »književnemu papežu« Gottschedu, ker je ta preveč posnemal Francoze in tako ogražal nemško samobitnost v književnosti, zlasti gledališko. Tudi ta nastop proti mogočnemu možu nam kaže Lessingovo pogumnost.

Toda zopet je Lessinga mikalo ven, »da bi živel bolj med ljudmi kot med knjigami«, zato se je preselil jeseni l. 1760, v Vratislavo (nem. Breslau), v neposredno bližino glavnega bojišča sedemletne vojne, kot vojaški uradnik; prišel je torej v popolnoma drugačno osredje. Kljub številnim poklicnim opravkom je tudi tu pridno študiral zlasti starinoslovje, cerkveno zgodovino, spise cerkvenih očetov in filozofijo. Marsikaj je zasnoval, dovršil pa ni nič pomembnejšega. Ta leta pomenijo za Lessinga notranjo poglobitev in zbiranje sil.

Šele leta 1765. se je mogel osvoboditi vojaške službe in se vrniti v Berlin. Tam je dovršil velevažno razpravo »Laokoon ali o mejah slikarstva in pesništva«, ki je napravila konec mešanju slikarskega in pesniškega stila ter obsodila tedaj jako priljubljeno alegoriziranje v slikarstvu in opsovane v pesništvu. Leta 1767. je izšla njegova vzorna veseligr »Minna von Barnhelm«, ki spada še danes med najboljše nemške gledališke igre te vrste. Velik vpliv in pomen tega Lessingovega umotvora je v tem, da je vzel dejanje iz sodobnosti, iz sedemletne vojne, ki je močno okrepila nemško narodno zavest, in dal tako igri narodno ozadje.

V tej veseligr slika pisatelj nasprotje med ljubeznijo in častjo. Plemič Tellheim, ki je stopil v prusko vojsko kot major, si je z velikodušnim dejanjem pridobil v sovražni deželi ljubezen saksanske plemkinje Minne von Barnhelm. Ko pa je zaradi tega prišel po krivici v nemilost pri pruskem kralju in bil odpuščen, je mislil, da nima več pravice do bogate neveste. Toda ta potuje za njim v Berlin in ga pridobi zopet zase pod pretvezo, da je tudi sama izgubila vse premoženje. Končno dobi major zadoščenje od kralja in vse se dobro konča.

Še istega leta vidimo Lessinga v Hamburgu. Tam se je mnogo trudil za ustvaritev nemškega narodnega gleda-

lišča in je s svojim spisom »Hamburgska dramaturgija« izvršil jako zaslužno delo za osvoboditev nemškega gledališča od francoskega vpliva. Mnogo je pripomogel k poznejšemu razmahu nemške gledališke umetnosti, dasi je hamburško podjetje, za katero se je Lessing toliko trudil, kmalu propadlo. Prav tako je propadlo novo Lessingovo novinarsko podjetje in mu nakopalo dolgove, katerih se ni mogel znebiti nikoli več. V tem mestu ga je zadrževala tudi skrb za vdovo in otroke po njegovem nenadno umrlem prijatelju trgovcu Königu. Kljub temu pa je našel čas in razpoloženje za temeljit obračun z domišljavim in površnim, a tedaj slavnim vseučiliškim profesorjem Christianom Adolfom Klotzem, ki je bil kritično napadel in smešil njegovega »Laokoonta«. V zvezi s tem sporom je nastal lepi krajši spis »Kako so stari oblikovali smrt«. V tem spisu je Lessing dokazal, da stari Grki in Rimljanj niso upodabljali smrti v obliki okostnjaka, ampak kot lepega mladeniča - genija s povešeno bakljo. Spis je imel to zanimivo posledico, da so kmalu izginili kipi skeletov z nagrobnih spomenikov.

Tako je Lessing odpotoval šele l. 1770. v samotni Wolfenbüttel, kamor je bil že pred letom imenovan za knjižničarja. To mesto je sprejel, da bi prišel naposled do stalnega zaslužka. Tam je začel takoj preiskovati knjižnico in objavljati rokopisne zaklade, ki jih je našel v nji. Dovršil je tudi že prej zasnovano dramo »Emilia Galotti«, v kateri je obdelal starorimsko pripovedko o Virginiju, ki je umoril svojo lepo hčer, da bi jo rešil pred zalezovanjem nekega mogočnika. To snov je prenesel v sodobnost, na dvor italijanske državnice Guastalla. Ker pa je bilo takih manjših dvorov tudi na Nemškem mnogo in na marsikaterem izmed njih ni bilo vedno vse v redu, zato je šel kmalu po deželi klic: »Guastalla je na Nemškem!« Tako ima ta žaloigra politično ozadje, silni odpor prosvetljene dobe proti absolutizmu.

L. 1775. je moral Lessing potovati v spremstvu domačega princa Leopolda Brunšviškega (nem. Braunschweig) po Italiji, dasi mu do tega potovanja ravno v tem času ni bilo mnogo, saj se mu je tako šele l. 1776. izpolnila davna želja, da se je poročil z vdovo svojega hamburškega prijatelja Königa; toda po

komaj dobro leto trajajoči zakonski sreči mu je umrla ljubljena žena z novorojenim sinčkom vred, kar je zadalo Lessingu udarec, katerega ni mogel preboleti.

Zadnja leta se je čutil tudi duhovno osamljenega, kajti na njegovi poti navzgor mu sodobniki in celo prijatelji niso mogli slediti. Da bi spravil v protestantsko bogoslovno vedo več življenja, je priobčil iz zapuščine profesorja Reimara (Reimarus) odlomke ostre kritike krščanstva, zlasti nauka o razodetju in o čudežih. Od teh »Fragmente« (odlomkov) je izšel prvi že l. 1774., ostali štirje pa l. 1777. Lessing se z izvajanjem pokojnega pisatelja ni popolnoma strinjal, ker je v zadnjih letih že v marsičem šel preko stališča, ki so ga zavzemali prosvetlenci, zato jih v sporih, ki jih je povzročila objava teh odlomkov, ni branil, ampak je v svojih odgovorih očrtal svoje nazore o veri, kolikor se mu je zdelo potrebno. Ob tej priliki je posebno izkupil glavni pastor Johann Melchior Goeze, katerega se ni nič bališe goditi kakor prej Laupeju in Klotzu. Pomen teh Lessingovih polemičnih spisov je v tem, da se je zavzemal z moško besedo za najvišje svetinje modernega človeštva: za svobodo znanosti, mišljenja in vesti, ter je nastopil proti veri v mrtve črke. Sovražnik krščanstva pa Lessing ni bil in ga tudi ni nikoli sramotil, kakor nekateri drugi osvobodilci, zlasti Voltaire. Bil pa je vsekakor proti premoči duhovništva. Ko je hotel obračunati tudi s površnostjo nekaterih prosvetlencev, ga je dala vlada pod cenzuro. Zato se je zopet zatekel h gledališču, »da bi poskusil, ali ga vsaj na njegovi stari prižnici, v gledališču, hočejo pustiti nemoteno pridigati«, kakor se je sam izrazil. Tako je nastala dramatska pesnitev »Natan Modri«, ki je izšla spomladi l. 1779.

Ta Lessingova pesnitev ni samo najgloblja njegova umetnina, ampak je tudi najlepši sad vse prosvetljene dobe. Vrhunec drame, v kateri nastopajo pripadniki židovske, krščanske in mohamedanske vere in katere dejanje se vrši v Jeruzalemu za križarskih vojn, je prilika o treh prstanih, ki jo pripoveduje plemeniti stavec Natan sultanu Saladinu, ko ga je ta vprašal, katera izmed treh ver: židovske, krščanske, mohamedanske, je prava. Vsebinska te prilike je ta-le:

V davnih časih je živel kralj, ki je imel prstan neprecenljive vrednosti, ker je ta prstan imel moč, da je napravil Bogu in ljudem depadljivega kdor ga je nosil v tem zaupanju. Ob smrti ga je zapustil svojemu najljubšemu sinu, ki ga je zopet predal svojemu najdražjemu potomcu Tako je šel prstan od roda do rola, dokler ni prišel v last kralju, ki je imel tri sinove, ki so mu bili vsi enako dragi. Zato je dal izgotoviti še dva prstana, popolnoma enaka prvemu. Ko je zlatar izvršil svojo nalogo celo oče sam ni mogel več razločiti, kateri prstan je prvotni in kateri sta posnetka. Vsakemu sinu da enega. Ko je kmalu nato umrl je nastal med brati spor, ker je vsak trdil, da je njegov prstan pravi. Sodnik, h kateremu so se zatekli, je odločil, da je oče brkone prvotni prstan izgubil zato naj bo vsak izmed treh bratov uverjen, da je njegov prstan pravi, vsak naj sledi svoji od predsodkov prosti ljubezni, naj služi Bogu s krotkostjo, pravljivostjo in dobrodelnostjo in po stoletjih bodo dejanja pokazala, kateri prstan, to je: katera vera je prava. V skladu s svojo dobo torej Lessing ne poudarja nauka, ampak dejanja, tudi njemu je pravost jedro vere.

To priliko je povzel Lessing iz »Decamerona« italijanskega pisatelja Boccaccia, a jo je nekoliko spremenil.

Po dovršitvi te pesnitve je bil Lessing še poln načrtov, od katerih pa je dovršil samo dva: »Ernst in Falk, razgovori dveh prostozidarjev« iz l. 1778. in 1780., v katerih zopet strogo razločnje med ložo kot organizacijo in med idejo samo, kakor je že prej razločeval med cerkvijo in vero. (Med prostozidarje je stopil Lessing šele l. 1771.) V »Vzroji človeškega rodu« iz l. 1777. in 1780. pa vidimo Lessingove nazore o zgodovini, potek zgodovine mu je pot razvoja in božje vzgoje. Poedine zgodovinske dobe in njih nazori so stopnje tega razvoja, primerne vsakokratnemu stanju in sili človeškega uma. V tem smislu se priznava Lessing tudi k domnevi o preseljevanju duš, to je k domnevi, ki pravi, da prihaja človek večkrat na svet. Svojih najglobljih misli, namreč svojega panteizma, pa Lessing ni objavil, ker se mu njegova doba ni zdelo zrela zanje in ker ni imel časa čakati.

Lessing je že več let bolehal. Najprej so ga začele zapuščati oči, kmalu pa so mu začele pešati vse telesne sile. Naposled se je njegovo zdravstveno stanje tako poslabšalo, da je sam zaslišel bližajočo se smrt, ki je dne 15. februarja 1781 prežgodaj odpoklicala tega neustrašenega bojevnika za resnico, svobodo in človečanstvo.

France Tevž

Povešč o graščaku, ki se je v past ujel

II. DEL

Medtem, ko je bi' Tevže sam doma, je stopil v hlev. Ob pogledu na kravico ga je znova objela žalost, ruval si je lase in klet svojo požrešnost in pijanost, da ga je žival milo pogledovala. Nato si je predstavljal v duhu hčer pred graščakom in je videl njegovo lakomnost tako jasno, da je imel kravo za izgubljeno. «Rajši nego te dam te ubijem!» je stokal. Ta misel se mu je tako zarila v možgane, da je bil že prepričan, da hčerina prošnja nič ne bo pomagala. Vzel je sekiro in ubil kravo, slekel ji je kožo in jo razsekal na kose, rekoč: «Če prideš ponj, je ne dobiš, jaz jo bom vendarle imel. Če ne prideš, bo itak moja...»

Kose mesa je znesel v klet, kjer sta stala dva čebriča. Prvi je bil prazen, v drugem je ležalo nekaj tropin. V prazen čebrič je polagal kos za kosom in jih solil.

Ko je položil zadnji kos v čebrič, sta prišla mimo potepuha z Dobrovesga. Kljuec je klical Tonco, ki je ni bilo doma. Burkež pa je pogledal skozi okence v klet.

«Kaj zijaš?» ga je vprašal Tevže. «Ali bi rad kradel»

«Če imaš kaj ukrasti, prav rad. Kaj je v čebriču?»

«Tropine, če ti ne smrdijo?»

«Če tako diše kot tvoje, bi ne rekel slabe besede radi njih.»

Potepuha sta odšla, po poti je dejal Burkež Kljukcu:

«Čuj! Zdi se mi, da je pri Tevžetu zlezla krava v čebriček.»

«Dobro znamenje za naju,» je dejal ta. «Ali bi dal glavo za to?»

«Glave ne. Svoje čeljusti, ki že dolgo niso žvečile mesa, bom dal še to noč...» je odgovoril Burkež.

Tonca se je vrnila z grada. Ker ni imela razmršenih las, si je Tevže razlagal vse dobro. Celo smehljala se je. Bilo mu je žal, da je zaklal žival.

«Odpustil mi je kravo,» je znil, da bi preje uganil, preden ona izrče.

«Je,» je dejala Tonca, «in tudi ni, kakor se vzame.»

«Star sem, a tega ne razumem,» je dejal Tevže.

«Pusti nam kravo,» je zardela Tonca, «če mi sme nocoj trkati na okno...» Sedla je na klop.

«Prav je, kar sem naredil!» je Tevže udaril z nogo ob tla.

«Joj, kaj ste naredili?»

«Kravo sem ubil in jo nasolil v čebrič.»

«Moj Bog, ali je ni bilo škoda?» je hči sklenila roke.

«Ali tebe ni škoda, ženska malopridna?» se je razhudil oče. «Ti si mu rekla, naj pride?»

«Radi krave,» je stokala hči. «Saj veste, da bi mu ne odprla...»

Tevže se je pomiril. Iz pomirjenja so se mu rodile jasnejše misli, posvetilo se mu je: «V past ga bom ujel.» In je dejal hčeri: «Naj pride. Ti mu odpredaj, nato vstopim jaz... Boš videla, s palico jih bo dobil in kravo mi bo pustil...»

Hči je pomišljala, ni si upala ugovarjati.

Naredila se je noč, oče je šel iz hiše in se skrnil v senci dreves. Na vasi so pogasili zadnji ognji, pozni mesec je vstal, žabe so regljale. Tonca je čakala dolgo, srce ji je utripalo. Graščak se ji je gnusil, vendar si je radi zarote na tiho očitala v svojem srcu. Ni marala komu storiti žalega, četudi je to graščak.

Med razmišljanjem je zaslišala zunanaj korake, senca se je približala hiši, postala je in poslušnila. Nato se je drznila prestopiti in potrkati na okno.

«Vaša gnada,» je zajecljala Tonca in stopila v vežo.

«Kje je oče?» je vprašal v kmečkega fanta oblečeni graščak in gledal po stenah, ki so bile obsijane od mesečine.

«Ni ga,» je odgovorila z negotovim glasom. «Sedite, vaša gnada. Tam je stol...»

«Ne bom sedel,» je dejal graščak, ki se ni čutil dočela varnega. «Ali si sama, rožica?»

Preteklo je nekaj minut neumnih vprašanj in odgovorov, v katerih sta oba oklevala in se nečesa bala, graščak radi lahkote, s katero je prišel v hišo, Tonca radi strahu pred tem, kaj bo prišlo, kar so bili slišni koraki za hišo.

Merlin je postal nemiren. «Kdo je?»

Zenska je pač ženska od stvarjenja sveta, tudi Tonca ni bila drugačna. Iz neznanega vzroka se ji je graščak tako zasmilil, da ga je potegnila iz izbe v vežo, iz veže pa v klet, kjer sta stala v medli svetlobi dva čebriča in ga je skrila v prvega, ki je votlo bobnel ter ga pokrila z nečkami.

Medtem je oče vstopil v vežo.

«Kje ga imaš?» je vprašal hčer, ki se je baš namenila v izbo.

«Saj ga ni bilo.»

«Tako,» je povedil oče glavo in pristavil: «Mislil sem, da sem slišal prihajati človeka.»

«Morda so bili tatje,» je dejala hči, ki se je bala, da oče ne odkrije njeno laž.

«Saj res,» je dejal oče ves zaskrbljen. «Ključec in Burkež sta bila danes tu in sta najbrže izvohala, da je krava ubita in nasoljena. Dobro bi bilo, če preneseva čebriček v izbo.»

«Tega ni treba,» je ugovarjala hči, «saj bi jih slišala.»

«Na varnem je le na varnem,» je potegnil oče hčer s seboj v klet in zgrabil za prvi čebrič: «Dvigniva!»

«Saj ni ta!» se je tresla hči, ki se je bala radi laži in radi graščaka.

«Kaj sanjaš! Saj čutim, da je teža v njem,» je dejal oče. «Onj drugi je skoraj prazen.»

Prenesla sta čebriček v izbo in legla na posteljo. Oče je kmalu zasmrčal, hči pa ni mogla spati. Zdelo se ji je, da se v čebriču nekaj premika. Nato je zaslišala hojo živali pred hišo in rahel ropot voza, ki se je ustavil.

«Očel!» se je zdrznila.

Ta se je prebudil iz spanja, zazijal in bil v hipu pokoncu.

«Kaj je?»

«Voz pred hišo,» je dejala hči.

«Tatovi,» je vzdihnil, stopil v vežo in nato v klet. V spanju je bil pozabil, da sta prenesla čebrič v izbo.

Pred hišo sta spregovorili dve senci.

«V kletj sta bila dva čebriča, zdaj eden manjka.»

«Bržkone tisti, v katerem je bilo meso,» je zaškripal drugi.

Tonca je poslušnila. V čebriču, ki je stal poleg postelje, se je nekaj zganilo.

«Dekle,» se je oglasil razločen glas, «če me rešiš brez sramote, ti pošljem zlato verižico v dar.»

«Tiho, vaša gnada, je drhtela Tonca «sicer bo po vas...»

Graščak je umolknil in se znova pogreznil v mrak svojega čebriča.

Medtem je Tevže zavohal v čebriču, k. je bil ostal v kleti, meso in se za vzel: «Hudimana! Saj to je nemogoče! Kaj pa je v čebriču, ki sva ga nesla v izbo?»

Mel si je oči. Preden je spoznal, ali spi ali bdi, se je Ključec splazil v izbo k Tonci in ji zašepetal pritajeno in hlastno:

«Tonca! Jaz sem Ključec. Vzamem te za ženo, če mi poveš, kje je čebriček z mesom.»

Tonca je pomislila, da je bolje, da pride graščak v roke tatov kot v očetove roke, ki bi tudi njo pretepel, zato je dejala:

«Tu poleg moje postelje. Naglo ga odnesite, da se oče ne povrne.»

Tatova sta odnesla čebrič, kar je bilc mogoče naglo.

Oče je slišal ropot in stopil iz kleti v vežo. Ker ni našel nikogar v veži, je šel v izbo in dejal hčeri:

«Saj se meso še vedno nahaja v kleti, Kaj pa je v čebriču, ki sva ga sem prinesla?»

«Kaj? Tropine že ne. Poglejte, da ga ni več. Ne mislite, da bi ga bili tatovi odnesli, če bi se jim ne izplačalo...»

Medtem sta tatova naložila čebrič na voz. Burkež je dejal Ključcu: «Počakaj me malo; grem pozdravit Tonco.»

Stopil je v vežo in zadel ob burklje, da so padle po tleh. Baš tisti hip je odgovoril Tevže na zadnje hčerinine besede: «Kako pa so ga odnesli, če si bila ti tu?» Ko je zaslišal ropot, je letel v vežo in pred hišo. Burkež se je bil skril v temo.

Ob vozu je stal Ključec in je mislil, da se je vrnil njegov tovariš.

«Ali boš ti vozil?» ga je vprašal.

«Jaz,» je odgovoril Tevže s srremerenim glasom, vzel vajeti, sedel na voz in pognal konja.

«Po bližnjici te kmalu dohitim,» je dejal Ključec in ostal zadaj.

Tevže si je mislil: «Zdaj sem na konju! Meso popeljem v Krmin in ga prodam, na ta način oslepim tatove»

In prefa. Še po Tonja in voz si ne bošta upala priti.»

Ključec je mislil, da se je odpeljal Burkež, zato je stopil za trenutek v izbo. Bila sta tekmeča v ljubezni, nobe den ni naral, da bi imel do oči radno besedo pri dekletu. Ko je Ključec vstopil in videl v izbi človeka, je mislil, da je dobil pri Tonci očeta, zato je okamenel. Nič manj se ni prestrašil Kljukca Burkež, mislil je, da je Tevže, skočil je in bil v trenutku pred hišo.

Tonca se je tresla. «Ne bodite hudi, oče,» je dejala, «saj nobenega teh dveh ne vzamem.»

Ključec je napol razumel in zavpil: «A, taka si, negodnica!»

Medtem je prišel Burkež pred hišo in videl, da je voz izgubil in nj ne duha n' sluha o njem. Mislil je, da je tat osleparil tatu, kar se mu je že sto krat primerilo, zato je v sveti jezi planil v izbo, baš v trenutku, ko se je Ključec zrepčil nad ubogo Tonco. Ves skesan se je vrgel na kolena in dejal:

«Ne kregajte jo, oče! Oni me je osleparil, prisegam vam, da se poboljšam in vzamem vašo hčer za ženo.»

Tedaj je spoznal Ključec svojega tovariša, zazijal, razpel roke in kriknil: «Kdo pa si ti?»

Tudi skozi Burkeževo glavo je šinilo spoznanje.

«Ali mi nisi ti odpeljal voza?»

Če nekaj trenutkov zijanja je postalo vse jasno, Tonca je ostala sama s svojim začudenju. Ključec in Burkež sta letela po bližnjici na cesto. Ključec hitreje, ker je imel daljše noge. Ko je dohitel voz, na katerem je sedel Tevže, je popadel za vajeti in zavpil:

«Teci domov, Tevže! Burkež je pri tvo' hčeri... Tak oče sil!»

Tevže je vso pot trudno razmišljal, kako se bo to izteklo. Klic ga je tako predramil in zmedel, da je popustil vajeti, skočil z voza, jo udrl v grmovje in letel po najbližji poti domov.

Ključec je sedel na voz in lagodno vozil misleč, da ga Burkež ne bo dohitel, ko je že zaslišal zadaj na vozu zasopljeno hihitanje, ki ga je tu pa tam pregluševal ropot voza. Ključec se je ozrl, a ni nič videl, ker mu je bil čebrič na poti.

«Ali si ti, Burkež?»

«Mislil si, da boš opravil brez me-
ne.»

«Še ti ukradem meso, če se mi zljubi,» je dejal Ključec.

«Ne več,» se je režal Burkež.

Medtem se je naredilo jutro. Zarja se je dvignila, ptice so začele peti, iz trave so vstajale meglice, rosa je blestela.

Gračaku je postalo dolgčas in tesno pri srcu. Res je, da naredi človek v pretirani bojazni pred sramoto najgorostasnejše stvari, da se skrije v čeber in se dovozi od tatov po božjem svetu v upanju, da se ponudi ugodna prilika za rešitev. Polagoma se vrne za vest, človek začne misliti, ugodne prilike ni, izgine potrpežljivost, posebno če se vozi v tesnem čebriču na taki cizaji in po neravni poti. Ni čuda tedaj, če se je milostni gospod Merlin naveličal o obupa, se dvignil, zadel z glavo v eno izmed deščic, ki so pokrivale čebrič, da je zropotala Kljukcu na glavo.

Ta je dremal, zdajci se je predramil, dvignil glavo in se ozrl.

«Burkež, miruj! Kaj uganjaš!»

Burkež je dremal na zadnjem koncu voza, stresal glavo in molčal ko grob.

Čez nekaj časa je padla nova deščica Kljukcu na glavo; ta je postal srditejši.

«Burkež, ne govorim ti za šalol! Dobiš jih z bičem!»

Padla je tretja Ješčica, tedaj je planil Ključec kvišku, se ozrl in — skoraj padel na cesto. Iz čebriča je gledala neznana glava, grda, nevoljna in srdita. Predramil se je tudi Burkež in se ozrl. Zagledal je isto glavo od zadaj. Prikazen je bila tako nenadna, da potepuha za hip nista našla besede. Prvt se je zavedel Ključec.

«Kdo pa si ti, suhota? Ej?»

«Ustavi konja,» je dejalo človeče.

«Ustavil ga bom,» je odgovoril Ključec, «da te pretepem, kot zaslužiš. Čakaj, da vidim, kaj je pod tvojimi nogami.»

«Nekaj tropin,» je dejal Burkež, ki je bil pogledal od zadaj v čebrič, «mesa pa nič.»

«Torej ga je pojedel. Ker ga pojesti toliko ni mogel, ga je ukradel,» se je penil Ključec radi izgube, da so mu žile nabrekli obraz in je postajal rdeč ko puranov podbradnik. «Tat sil!»

«Ustavi konja!» je vokal neznanec in hotel zlesti iz čebriča. «Nimam veselja, da bi se z vama pričkal.»

«Tudi jaz nimam veselja. Grabj me, da bi ti zrahljal kosti, kar bom tudi

storil, pri svoji kosmatli vesti ti to obljubim.

«Pusti ta me in Boga zahvalita, da vaju drugačna kazn ne zadene,» se graščak še ni hotel izdati.

«Lepa je ta!» se je krohotal Burkež. «Meso je nama požrl, zdaj naj se ga še hojiva. Sesekljala te bova in te prodala za govedino. Oplazi ga z bičem!»

Ključec ga je tako oplazil radi ihte po mesu, da je ta nemilo zavpil: «Ojoj! Če hočeta vedeti, jaz sem riterberški graščak.»

«Ha, ha, ha!» se je krohotal Burkež.

«In če hočeš vedeti,» se je rogal Ključec, «jaz sem goriški grof.»

«Potepin si,» je vpil Burkež nad Merlinom «ki si polgal pri negodnici in te je pred očetom skrila v čebriček, meso si pa ukradel Hop po tebil!»

Graščak je zaman poizkušal dopovedati, kdo je, in ubežati iz čebriča. Bolj ko je dopovedoval, bolj sta se ona dva jezila in se krohotala. Slednjič so se spopadli. Po daljšem tepežu se je zgodilo, da je ležal Ključec na graščakovem trebuhu in vpil Burkežu:

«Sleci hlače, da ga zveževal!»

Burkež je v naglici slekel hlače, jih zvil ko trto, nato sta ga zvezala, da ni mogel brcati in ga potisnila nazaj v čebrič.

«To vama poplačam!» je vpil graščak.

«Ho, ho, hol!» mu je odgovarjal Burkež.

«Na vislice pridetal!»

«Za teboj,» je dejal Burkež. «Biričem te bova oddala. Če pa nisi tiho, ti zabijeva usta s travo!»

Graščak se je vdal v nemilo usodo in bil tiho do Krmina...

Kadar človeka preganja usoda, ga preganja do konca. V Krminu je graščak gledal mlo na vse strani, da bi uzrl kakega znanca, ni ga bilo. Tako se je zgodilo, da je moral izpiti poln kelih sramote. Tatova sta pripeljala svoj plen na grajsko dvorišče in povedala bajko, kako se je ta potepuh splazil v čebriček in jima pokradel meso. Čebriček so postavili na tla. Ta prizor s hlačami zvezanega tatu v čebriču je bil tako nenavaden, da se je kmalu nabrajo več radovedne gospode, ki je silila v ospredje.

Tedaj se je nekaj zgodilo, česar plemeniti gospod Merlin Riterberški ni pozabil do svoje smrti. Ko je pogledal osramočen okrog sebe in v tugi raz-

mišljal, kaj naj reče, da bo odnesel najmanjšo mero sramote, je zagledal v krogu gospode svojo plemenito ženo Lujtgardo. Po njenih strašnih očeh je videl, da ga je v hipu spoznala...

Dragi čitatelj, moje pero je prešibko, da bi opisalo prizor, ki se je ta hip nudil navzočnim očem, da o čustvih, ki so navdajale graščaka, niti ne govorim. Naj omenim le, da sta bila Ključec in Burkež tako bistrovidna, da sta v hipu spoznala, da utegne ta potepuh v resnici biti kak graščak. Sedla sta na voz in jo popihala, Burkež celo brez hlač. Tudi ostala družba se je pod vtisom prizora na mestu razkadila. Kar se je potem zgodilo ni bil nemi prizor, a se je vršil med štirimi očmi brez prič, tako da nam nihče ni ohranil ne ustnega ne pisanega poročila o njem.

Tevžeta smo zapustili, kako leti skozi grmovje proti svojemu domu. Ko je priletel v izbo, je zgrabil hčer za roko in jo stresel: «Negodnica! Kje je oni?»

«Ali se vam sanja? Oba sta jo popihala,» je odgovorila hči.

«O, ubogi tepec!» se je zgrabil oče za glavo. «Ob meso sem!»

«Saj ni res,» je dejala Tonca. «Meso je v čebriču v kletii.»

«Kaj pa so tedaj odpeljali tatovi?»

«Graščaka, ki je bil skrit v čebriču,» je odgovorila hči.

Očetu je bilo jasno. «Graščaku pri voščim; zdaj ne bo hodil po kravo.»

Naslednjega dne si je Tevže izposodil denar, da bi si kupil novo živinčo. Proti večeru je srečal graščaka, ki se je vračal s svojo ženo iz Krmina na grad... Ko ga je Merlin zagledal, je hotel pognati svojega konja vanj. Graščakinja ga je zadržala...

«Zraven mi pošljil!» je vpil graščak v onemogli jezi.

Tevže se je globoko priklonil in dejal: «Kadar mi vaša gnada pošlje čebrič nazaj.»

Graščak od tistega dne ni več omenjal krave ne Tevže čebriča.

To povest sem približno tako, kakor je zapisana, slišal od možaka, ki je pil in veseljal v gostilni na križpotju poti v Medano in na Dobrovo Bog ve, če zgodbi ni kumoval kak tuj vir. Če je izvirna, je moral biti mož potomec enega izmed burkastih potepuhov. Vprašal ga nisem. (Pis.)

Ces.

Kako si urediš lasten kino?

Amater lahko sam snema filme — Projiciranje takih filmov na platno

V poslednjih letih je fotografija silno napredovala. Sicer je še vedno sila drag sport, vendar vsakdo rad žrtvuje del svojih prihrankov, če le ima kaj snišla za lepo sliko. Posamezniki, zlasti planinci, izdelujejo povečane slike ki niso več fotografije, marveč so po sestavi pokrajine nekaj tako osebnega, da človeka na prvi mah zamika kakor da bi bila umetniška slika. Take vzorne fotografije reproducira baš »Življenje in svet« na svojih prilogah.

Vzporedno s fotografijo se je z enakimi velikimi koraki razširila kinematografija.

KAMERA ZA SNEMANJE

grafija. Redki, zelo redki so posnemalet, namreč oni, ki bi bili svoje filme snemali sami. To je draga reč, ki zahteva tudi nekaj spretnosti in vpogleda. Sodobna tehnika se je potrudila, da sestavi aparate, ki bi ustrezali vsem pogojem, obenem pa bi bili majhni, priročni in enostavni. To ji je tudi uspelo. Nekatere firme kot: Ica, Ernemann, Zeiss i. dr. so izdelale modele, ki so se sijajno obnesli. Aparati imajo velikost približno $20 \times 10 \times 20$ cm in napravo, ki omogoča snemanje 25—50 m filma naenkrat. Oglejmo si nekoliko tak proces.

Ko smo si izbrali primeren predmet (znanci, tenis drke ali karkoli), vtaknemo v prazen posnemaletni aparat konzervi podobno pločevinasto škatlo, iz vlečemo črn kos papirja, na njegov koncu je v notranjosti škatle prilepljen film, ga zatakemo v zobato kolesje, zapremo in — pripravljeno je. Če je luč dobra in vse urejeno, pričnemo vrteti. Nič nas

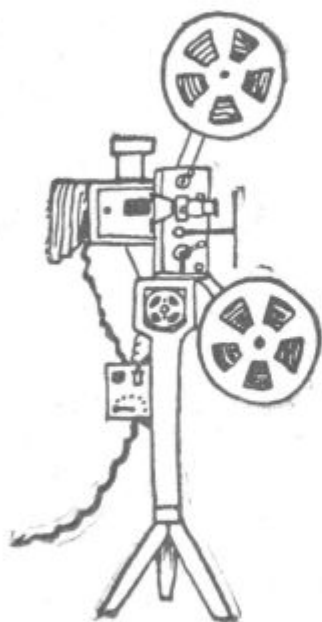
ne spominja na fotografijo. Nič ne stoji mirno, ljudje gredo sem in tja — le enakomerno klopotanje aparata nas opozarja na to, da se z biskovito naglico snemajo posamezni gibi na filmu v velikosti 25×19 mm, in sicer po 5 do 10 v sekundi. Zanimivo je, da je stroj tako izdelan, da se film za vsak posnetek ustavi. Posebna naprava spusti namreč žarke iz objektiv in tako je slika končana. Objektiv zoget zasenči omenjena plošča, film se v popojni temi pomakne za novih 19 mm naprej in obstoji; zdaj ga znova osvetle žarki in tako se snemanje z nepopisno naglico ponavlja. Poseben regulator nam vedno kaže, koliko m filma smo že porabili. Vrti se enakomerno z roko; s posebnimi kolesci tako zvanega malteškega križa se film sunkovito pomika in zašira objektiv. Seveda se morajo robovi vsake slike povsem ujemati z robovi naslednje, sicer nastane tako zvano »trigiranje ali — kot pravimo — »slike plešejo«. To, kaj pa, silno moti. Taki potavi so bili zlasti pri prvih začetkih, ko je bila precizija zelo slaba. Danes izdelujejo aparate, ki dajejo zanesljivo mirno sliko.

Ko smo tako napravili posnetek, snamemo doma v temnici pri rdeči luči drugo kovinasto škatlo, v katero se je film navil, z aparata in jo pričnemo razvijati. Seveda ne vsako sliko za se, temveč ves trak hkrati. Imamo različne naprave za to. Najenostavnejši je pločevinast cilindri, ki teče na dveh oseh vodoravno in ki sega s spodnjim robom v skodelo z razvijalcem. Film navijemo v obliki špirale na cilindri in vrtimo enakomerno in počasi, da ga obliva nenehoma vedno novi tok razvijalca; ko je tako dovolj močno razvit, ga z valjem vred speremo v vodi in postavimo navpično v lonec z fiksno kopeljo. Ko je tam postal prozoren, ga izpiramo na prejšnjem valju še kakih 2 uri v vodi, potem pa ga osušimo. Film se pri tem ne more opraskati, ker je ves čas na istem cilindru.

To pa je šele negativ — prav kot pri ploščah. Treba je vzeti enako dolg trak novega filma in kopirati v kopirni pripravi ali pa kar v samem aparatu. Raz-

vijamo ga prav tako kot negativ. Zdaj imamo že kopijo, ki je pripravna za projiciranje. Mimogrede bodi omenjeno, da so iznašli sredstva oziroma razvijalce, ki, namestu izvirnega negativa napravijo že na istem filmu pozitiv, tako da ni treba kopiranja in ponovnega razvijanja. Seveda si potem ne moremo napraviti več kopij, kar pa za amaterja skoraj ne pride v poštev.

Zdaj pa reprodukcija. Nekatere firme so izdelale aparate, ki rabijo za snemanje in reproduciranje, a ž njimi lahko delamo le majhne povečave. Moramo torej imeti projekcijski aparat. Teh je mnogo. Od najenostavnejšega »Kinderkino« do velikega kino-stroja je nebroj

DOMAČI KINO-APARAT Z ELEKTRIČNO INSTALACIJO

stopenj. Za resnega amaterja zadostuje srednje dober aparat, kot jih izdelujejo nemške in francoske firme pod naslovi: »Heimkino« in »Cinema chez soi«. To so projektorji, ki po preciznosti ne zastajajo za najboljšimi, le da so bolj enostavni in predvsem manjši. Najbolj znan je v tem pogledu »Ica« Monopol. Tudi mnoge druge marke so zelo razširjene. Mehanizem projekcijskega aparata sliči snema!nemu, samo da ni zaprt proti luči. Aparat sestoji iz velike škatle za luč, ki je izdelana iz močne pločevine, iz mehanizma in dveh bobnov. Boben je maj-

hen valj, ki ima ob straneh dve pločevinasti plošči, da lahko nanj navijemo film. Amaterski aparati imajo po navadi bobne za 100—200 m filma, kar tvori nekako eno dejanje; večji aparati, ki teko znatno hitreje, imajo bobne, ki obsegajo do 600 m filma kot eno dejanje, kar je enako $\frac{1}{4}$ urnemu predvajanju. Seveda je tako velika dolžina filma mogoča le pri velikih aparatih, kjer je film posnet tako, da se lahko projicira poljubno hitro, ne da bi se to preveč opazilo. Največja frekvenca je do 25 slik na sekundo; vse gre popo!noma precizno, vendar je taka hitrost le za izredne primere, ker bi aparat v doglednem času uničila. Normalno se projicira v kinematografih od 8—12 slik v sekundi, kar napravi slike pravilno živahne.

V škatli za luč je nameščena močna luč, ki je tem boljša, čim bolj ima žarišče v eni točki. Ob ocnica je najmočnejša luč, kar jih poznamo in je danes splošno v rabi v različnih oblikah. Vendar jo pri amaterjih tako zvane projekcijske polvatne žarnice vedno bolj izpodrivajo, ker z njimi ni nevarnosti ognja. Med lučjo in mehanizmom je vdelan v steno škatle kondenzor, t. j. dve zbiralni leči poljubnega premera od 8 do 15 cm, ki mečeta v obliki stožca zbrane žarke na tako zvano okence, ki se nahaja v srednji višini mehanizma. To okence je sestavljeno iz dveh kovinskih plošč, izmed katerih se ena odpira kot vratica, da med obe lahko vtaknemo film. Oba imata izrezano obliko 25 × 19 mm, da luč osvetli ravno eno sliko. Pred tem okencem je objektiv, ki meče žarke na platno.

Mehanizem večjih kinoaparatorv je slino zaprten in zgrajen predvsem na podlagi praktičnih preizkušenj. Vse osi oziroma vrtljivi deli so tako precizirani, da so slike na platnu mirne in skoro pozabimo, da je to hitra projekcija zaporednih slik. Lahko je mogoče, da je v osi aparata napaka za desetinko milimetra, pa že slika »pleše«. Amaterski aparati so manj komplicirani, a nič manj skrbno izdelani. Poleg mehanizma sta še dva kovinasta ročaja na aparatu, ki rabita za bobne. Eden je nameščen zgoraj, drugi spodaj. S prvega se film odvija; vleče ga prvo zobato kolesce mehanizma. Takoj nato gre film v okence. Tam ga luč osvetli in objektiv projicira na platno. Pod okencem je majhno zobno kolesce, ki film sunkoma, sliko za sli-

ko, vleče iz okenca. To kolesce, čigar sunkovito gibanje upravlja tako zvani maiteški križ, je v zvezi z zastiračem, ki zasenči objektiv v trenutku, ko kolesce potegne film za sličico naprej. Ko nato film stoji, se zastirač odmakne. Če si to hitro sledi, tedaj naše oko tega ne opazi na platnu, marveč imamo vtisk harmoničnega gibanja. Ko pride film izpod zobcev tega kolesca, mu je dana mala zanka, da se sunki umirijo, nato ga sprejmejo zobci novega kolesa, ki se vrtili spet enakomerno ter ga pošilja na spodnji boben, ki je v zvezi z mehanizmom; le-ta film spet enakomerno navije. Novejši aparati so oskrbljeni tudi z napravo za uravnavanje slike, če je namreč film napačno zepljen. Tedaj se pokaže na platnu »črta«, to je presledek med eno in drugo sliko. Poseben

vzvod dvigne os majhnega, sunkoma se vrtečega kolesca za nekaj milimetrov, pa se diferenca izravna.

To je z nekaj besedami vsa tajnost živih slik. Prejšnje čase so se ljudje zelo pritoževali, da jih boje oči, dandanes ni več takih primerov; film te zaziba v fantazijo, nehote si sam igralec, in šele ko mine dejanje, vidiš, da sediš le v kinu.

Amaterstvo se pri nas hitro širi. Tudi nalašč za to izdelani filmi se že dobe na posodo. Ne manjka tudi takih, ki si kupijo le nekaj najpotrebnejših sestavnih delov in si ves aparat zgrade sami. Marsikak dijak, ki bo kedaj inženjer, se tu nauči mnogo, predvsem pa to kar je v tehniki mnogo vredno — da sam po svoje kar najbolj racionalno reši problem izrabe sile in prostora.

VI. K.

V hudih dneh

Začetkoma padajo iz svinčeno sivega neba posamezne snežinke. Drobne plesoče zvezdice se debele in izpreminjajo v prave kosmulje, ki se kdaj pa kdaj zgoste, dokler ne nastane v ozračju pravi metež. Snežinke padajo lahko kakor dih, tako da najprej ne pokrijejo niti travice. Kopicijo se in kopicijo, naposled pa vse zagrne bela odeja, ki iz

Srečna tista, ki jih je priroda obdarovala s takimi iastnostmi! Dočim ta bitja spe in prespe vse hude čase, pa mnoga druga, ko se prebude iz čudne snežne omotice, iz polsna, v katerega jih je zazibal snežni metež, strahoma zro v sicer belo, a za njih žalostno, črno bodočnost.

Skoraj dva dni in dve noči sneži neprenehoma. Burja se vodi v divjem plesu, zdaj pa zdaj celo veselo zažvižga. Ko pa jo skuša izpodriniti njen nasprotnik jug, zavlada v vsej prirodi neskončna tišina.

Pod debelo snežno odejo spi polje, sanja vasica, ječi gozd. Prvotno kot dih lahne snežinke se čedalje bolj stiskajo in izpremene v težak tovor. Goloroki listavci se jih malce otrasejo, kosmati iglavci pa so stisnjeni drug k drugemu. V tesnem objemu šepčeta o bolečinah širokoveji bor in vitka jelka, pod njima pa se skrivajo mlade smrečice. Same se ne morejo otresti strašne teže ki jih pritiska in krivi. Če ne bo kmalu rešitve, bo prelomljeno deviško vitko debelce.

Vse spi, nič se ne gane; že drugače miren gozd je zdaj popolnoma izumrl. Niti sledi ni videti. Snežni spanec objema gozdne prebivalce; še noben ni zapustil skrivališča, v katerem ga je zalotil metež. Le na sredi gozdne plane

nje štrli le še dolgo suho bilje. V teku neka, ur dobi priroda novo lice; videti je, kakor bi nastal nov svet. Človeka se lotevajo nekaki dremavi občutki. Mnogo bolj od ljudi pa občutijo to druga živa bitja; nekatera celo zaspe,

Je vendar videti, da je snežna gladina nekoliko pomendrana. V lalno razruvanem snegu odseva iz slepilne beline rdečkastorjava lisa. Najprej se ti vidi, da je ta živobarvana lisa mrtva; potem pa se le premakne in orje sneg proti smrekovi gošči. Lisico je glad prisilil, da gre lovit. Ko je zamrznila zemlja in se zalezle miške, je zmrzina uničila sleherni sled. Lisica je morala nekaj sradati. Novi sneg ji je kaj dobrodošel. Zdaj se bo treba zadovoljiti s čimerkoli, da se le nekoliko napolni že kar zgubani želodček. Ko bodo ostali gozdni prebivalci zapustili skrivališča in si omagani iskali hrane, bo plena v izobilju in bo lahko bogato nadomestila, kar ji je primanjkovalo v hudih dneh.

Pod gostovječnimi smrekami je snežna plast tanjša. Tukaj opazi jasne odtise majhnih tačic, ki pa takoj izginejo. Vidi se samo nekaj skokov. Lisica tuhta, kje neki bi bil plen. Pozna se ji, da je še mlada in da je to eden njenih prvih pohodov po snegu, sicer bi bila vedela, da povzročiteljica sledi — veverica — dremlje zvita v klopčič pod vrhom visoke smreke.

Lisica leze dalje, malce skoči, pa se zopet pruhli ali vtakne v sneg črni smrček. Nikjer ni sledi in tudi ne zavohla ničesar. Ker v gozdu nič ne najde, jo mahne na polje, kjer je danes podnevi tako mirno kot sicer ponoči. Zavije

jo k staremu skednju, ki ga je kaj rada posečala na prvih svojih roparskih pohodih, ko se je še zadovoljevala z drobnimi miškami. Odkar pa ji je uspel lov na večje živali, je skedenj zanemarila. Nu, danes bo vse dobro, samo da bo kaj pod zobe. Ali tudi tukaj jo je čakalo presenečenje. Zunaj skednja ni nič, noter pa ne more. Niti drobnih ptic ni pri skednju; sneg jih je nagnal v sosedno vas. Po dolgem, skoraj celodnevem pohodu opazi prva živa bitja. Na visokih jaggedih, ki kažejo smer zasneženi cesti, čepe leno kakor primrznjene črne vrane, ki jih je bogve odkod prignala pusta burja. Oprezno se prerije do ceste. Željno ogleduje vrane, ali kaj, ko revica ne-ume plezati, vrane pa nočejo na tla. Poželjivo jih gleda, dasi ji v dobrih časih ne bi bilo mar za to črno pečenko. Tedaj se začuje od daleč zvonkljanje. Lisica se stisne v sneg. Po cesti prigazi vprega. Voznik, ki si je prvi upal na cesto, ko ne in kriči na konja, ki ponovno izgreša smer zasnežene ceste. Še preden sani izginejo za bližnjim ovinkom, že pocepaajo vrane druga za drugo na cesto in pričnejo grebsti konjske odpadke. Lisica ve, kaj ji je storiti: zarije se skoraj čisto v sneg. Vrane, ki so menda že bolj zvite in pazjive od zvitoropke, jo opazijo. Pričnejo kričati in se zaletavati proti nji, nenehoma grozeče s trdimi dolgimi kljuni. Ena se ji je bila zaletela v hrbet in izpučila šop dlake. Kaj je preostalo zvitoropki kot da kolikor se da hitro popoha v varno zavetje? . . .

Vrane jo zasledujejo še do potoka, kjer se skriva v gosto vrbovje. Proti večeru neha snežiti. Na zahodu se pojavja krasno zimsko žarenje, prorokovanje hudega mraza. Kaj je lisici mar za lep večer, ko ima še vedno prazen želodec. Zimsko tišino prekine večerno zvonjenje, ki kmažu onemi v uspavajoči prirodi. Kar ni dalj dan, pričakuje lisica od darežljive noči. Vse obleže, vse pretakne. Stika nad velikim tolmunom, kjer se nabira in zastaja povodenj in kjer rada obtiči kaka mrhovina. Ali tako je, kot bi se bilo vse zarotilo zoper njo: nič ne zavoha. Tudi rib ni na spregled, menda jih je takisto objel zimski spanec. Tedajci pa nekaj premoči tišino. Lisica obstoji in prisluškuje. Sedaj dobro razloči kvakanje rac. Glasovi prihajajo z jeza, ker se cepi vaška struga. Lisica zopet kuje narhte. Mora si utešiti želodec, naj stane kar hoče.

Že čuje močno pljuskanje. Race so očitvidno pršle do grižjaja. Zdaj ne bodo tako pozorne: že se je lisici nasmehnila sreča. Urno skoči od vode za grmovje in se previdno prip'azi na kraj, kjer bo lahko opazovala račke. V mesečni, ki se po dolgem času zopet razlije po mrzlem potoku, opazi troje divjih rac. Z do gimi vratovi stikajo po peščenih tleh potočka, ne opazivši nevarnosti, ki jim preti z obrežja. Že se ena pomika proti obrežju; le nekaj metrov jo loči od lisice. Zvitorepka je potuhnjena k tlom; nalahno premika život, neslišno rije po snegu, pripravljaje se na skok. Oči so ji nepremično uprte

sredi hiš. Vse si ogleduje pazljivo in se čudi, kako da je vse tako mirno. Vas spi, zimski spanec je objel tud. njo. Teda jci se zdrzne; nekdo prihaja. Koraki se slišijo bliže in bliže. Lisica smukne za sosedno hišo in že se znajde na dvorišču. Iz hleva prihaja prijeten, gorak vonj. Najraje bi kar zlezla vanj; tu bo sigurno kaj za njo. A kaj pomaga, ko so tudi tu vrata zaprta. Sredi dvorišča ovoha kri. Sledi ji in že je na gnojišču. Nu, pa tu bo pojedina! Glej ostanke prašiča, ki so ga bili zaklali prejšnji dan. Komaj se prične mastiti, že jo zopet nekaj zmoti. Z dvorišča začuje čudno prhanje in pihanje. Stisne se k plotu in opazuje. Po dvorišču skačeta dve črni pošasti, čijih oči se svetijo še bolj kakor njene. Ena se ji bliža. Plen ji gre kar sam v roke. Rep roparice se krčevito zvije, še trenutno se potuhne; tedaj pa zabobni votel udar šap. Strašen krik, ki pa takoj onemi. Topot ji je uspelo izborno.

Pred hlevom zaropota železna veriga, sultan plane kvišku, zalaja na moč, a je tako presenečen, da ne more pograbiti roparice, ki ga spretno preskoči, držeč v ostrih zobeh pridno mačko, ki se zvija v zadnjih krčih.

Lisica beži kar jo nosijo noge, da odnese zdravo kožo. Ker ni vajena vasi, priteče zopet na sosedovo dvorišče. Šele ko preskoči plot je rešena iz čudnega, z gazmi zvezanega vaškega labirinta. Medtem ko odgovarjajo sultanu vaški kužoni, se lisica masti z izborno pečenko, ki ji menda med vsemi drugimi najboljši tekne.

ORIENTACIJA ČEBEL

Po čem se ravnaajo čebele, da najdejo pot iz čebelnjaka na trato in s trate v panj? Najnovejša raziskavanja so dognala, da se orientirajo po solncu. Raziskovalec je dal poloviti vse čebele, ki so bile na paši in jih je držal dobro uro v temnici. Ko jih je izpustil, so odletele v smeri 15 stopinj na desno od prejšnje smeri — za toliko stopinj pa se je medtem pomaknilo solnce.

EDEN NAJVEČJIH VODOPADOV NA ZEMLJI

podoben slovečim Niagarskim slapovom je v vzhodni Afriki. Tvori ga reka Kalambo v bližini južnega konca jezera Tanganjika. Voda pada v enem slapu 270 m globoko. Za časa suše je reka jedva 9 m široka, v deževni dobi se pa nje obseg posdeseteri

v plen. V tem trenutku pa se raca okrepe in sp'ava v drugo smer. Zdaj je lisici že dovolj; skoči, a zgreši. Na vodi nastane vrišč, vsa mokra pade lisica sredi potočka. V gobčku ji je ostalo nekaj peres pestro barvanega racaka. Kam sedaj? Sila kola lomi.

Zleze ob strugi proti vasi. Oblezla je že neka/krat vso vas, a si ni upa'a vanjo. Vselej jo je zmotilo lajanje vaških psov, ki niso mirovali vso dolgo noč. Čuj, noci pa je vse tiho kakor v grobu. Že iz radovednosti in da se ve v Lodoče ravnati, si mora ogledati bivališče svojega nevarnega sovražnika. Od st. uge poskoči na mostiček. Tu je lepa gaz. Ko si malce očedi moker kožušček, na katerem vjse pr'mrznjene kepice snega, jo popelje pot' v vas. Kar nenadoma je

Ignofus

Zimsko solnce na Adriji

II.

V mirni, sinji vodi so se zrcalile obrežne hiše, a solnce je že prešlo dve tretjini svojega zimskega loka. Rabsko prist išče se je pomaknilo v senco. Iluzija pomladi pa še ni izginila. Prihod z ladjo v primorsko mesto ima za človeka s kontinenta poseben čar. Če prideš v majhni, starinski, provincijalni Rab, se še stopnjuje prva opojnost. Videl sem morje iz Trsta, od Benetk, v Splitu. Nisva si neznana. Bil sem v raznih primorskih krajih. In vendar se mi vsako novo potovanje z ladjo vidi čudovita avantura in vsak izstop v pristanišču ganljiv trenutek. Na molu je bila zbrana polovica meščanov. Pozneje sem sam izkusil, kaj pomeni za otočane prihod parnika. Ne vidiš nič novega, a sila rad opazuješ, kako ljudje izstopajo in vstopajo, ali kako velik ladijski žerjav naklada debele sode vina . . . Zvedavost majhnega pristaniškega mesta je silna in vendar nevsiljiva, skoro prikupna.

Ljudje so gledali: kdo prihaja pozimi na Rab? Tujec? Kam pojde in koliko časa ostane?

Postrešček mi je prevzel prtljago; krenila sva po rabski glavni ulici. Ozka je, z oboki počez, gladko tlakovana. Stare hiše, častitljivi portali, otočani v narodni noši, domači trgovci na vratih svojih trgovin. Dolgočasje, provinca. Toda na vsem, kar vidiš, nekaj posebnega, mikavnega. Zadaj za mestom solnce. Nebo višnjevo. In — kar je prvo — občutek, da ni december. Svet brez megle in vlage. Ljudje brez problemov. Čas ne hiti tako sunkoma in silovito; vsi hodijo počasi in nemarno. Ni avtomobilov in konjev (cel mesec nisem videl avtomobila in konja. Moj Bog, ali lahko človek živi brez tega? Lahko. Rab ima veliko oslov, ki so potrpežljive in dobre živalce. Nehote misliš na naše razmere.) V takem svetu si lahko odpočiješ.

Šla sva s postreščkom skozi mestni park; provincijalni ponos bi mi bil kmalu dvignil nos, ko sem ugledal spomenik, kj ga je postavila občina »u znak hargosti« Slovincu Belji, ki je zasadil ta srazni gozd nad mestom in

Pozneje mi je nekdo pravil, da je imel hude boje z domačini, ki njegovega načrta niso razumeli. In vendar — Zdaj je park ponos Raba in gozdarju je plača — kamen. A tudi to je nekaj.

Pot je vodila navzdol po kameniti stezi. Škozi borovje se je videl sinji morski zaliv. Moj postrešček je bil sila zgovoren, domač.

Nenadoma je premeril kamenito stezo kakor je dolg in širok. Prtljaga se je jela kotaliti.

— Ali je veliko vina na Rabu? — sem ga vprašal, ko se je spravil pokonci.

Zasukal si je košate brke, skremžil satirsko lice in zapel pravi slavospev rabskemu vinu. Sladko je. Močno je. Poceni je. Šest dinarjev liter.

Ko sva bila v dolini pred »Jadrano«, se mu je obraz čedalje bolj širil. Razumel sem ga.

— Pa bodi za dva litra.

Nisem nestrpen, čeprav so mi pijanci zoprni.

Zakaj v dolini ob morju je bilo veselo. Vsa je bila poplavljenjena z večernim solncem. In mir, kakšen olimpijski mir!

»Jadrano« je okrevališče ljubljanskega Okrožnega urada za zavarovanje delavcev. Slovenska kolonija na dalmatinskem otoku. Prvo presenečenje? sluga — rabski domačin — je skušal zavijati »po kranjsko«. Služkinja v rabski narodni noši ni hotela govoriti po svoje. Mešala je slovenske izraze. Evo, ekspanzija Slovencev!

Vse je bilo dobro. Večer me je našel ob morju. Kako zgovorno so šepetali njegovi valovi z obrežnim kamenjem! Iz gozda je prihajal vonj zelene borovja. Dišalo je morje, dišal je gozd. In solnce je tonilo za Lošinjem, »v deželi rimskega imperija«.

Ponoči je zašumela burja, Gozd in morje sta se zlivala v divji šumot. Tudi ti glasovi so se mi zdeli prijetni.

Zivljenje na otoku se je pričelo.

III.

V okrevališču je tako: upravitelj — inteligenten Slovenec, bivši častnik — ti venomer zabičuje, da moraš jesti.

Vrednost pacientov se meri vsak po nedejsek po teži. Če se ne rediš — pojdi zbogom. Izborno, objektivno merilo, Kuhinja je dobra, miza obilno obložena, Snaga in red, socialna enakost. Skoro bi dejal: družina z 20 do 25 člani. Sam se čudiš, kako izginevajo razni predsodki in nezaupljivost.

Zelal bi si n. pr. radio za puščobne dni in dolge večere. Sploh malo več amerikanizacije, udobnosti in sanatorijskih uredb in naprav. Malo manj — Dalmacije, Toda — zavod je socialen in — vidiš, kaj znači bolniško zavarovanje. Kako bi si lahko privoščil kovač iz obmejne Mote toli dobro oskrbo na morju, kdo bi skrbel za njegovo zdravje, če ne bi bilo socialnega zavarovanja? Velekapitalisti pravkar naskakujejo — určdbo; ali pa pomisli kateri, da je le slučaj, če je on sam ne potrebuje. In logika slučaja je take: danes zgoraj, jutri spodaj in narobe . . .

Se to je treba povedati, da je lega tega zavoda krasna. Imaš zavarovane izprehode za čas burje in za čas juga. Gozd na hribu je rabški biser. Borovje (pinus maritima) in večno zeleno hrastovje (Quercus ilex).

Pozimi si v zelenju. Solnca imaš več ko kje drugje v naši domovini. In vzlic temu — ni tega, kar si si bil obetal. Decemberska narava je tu sila vihrova in muhasta. Z eno besedo: ženska. Kolikokrat sem se spomnil besed starega kneza Krsta Frankopana: »Ne vdiruj Nimcu ko ni zimskom suncu.« Zimska temperatura na Rabu se suče med velikimi skrajnostmi; ima histerično nagle in čudne prehode 15. decembra so v zavetju, kjer je bilo gorkote čez 25 stopinj C. brenčale žuželke in se solnčili martinčki (le-ti na Rabu sploh ne nastopijo zimskega spanja), za kasnejem so ležali pacienti v kopalnih oblekah. Nekaj korakov višje je padla temperatura par stopinj nad ničlo in ledena burja je prepihala človeka do kože. Tam kopalna obleka — tu kožuh. To so razlike, ki jih vsak organizem ne uravna brez škode.

V neki knjigi o Rabu sem čital, da je izmed boleznj, ki moré domačine, na prvem mestu z dokač visokim procentom pljučnica. (Na Rabu jo lepo imenujejo: bodice). Preostro podnebje, premočni vetrovi.

Z burjo se nekako sprijazniš, z jugom ne. Divje se zaletava v okna, »tuli, uli in tavuli«, kot bi rekel pokojni Miran Brankov; zbira temačne oblake in

nosi dež. Pod njegovim režimom si zaželiš burje, ki te osveži in razvedri. Ta dva vetrova se pozimi borita za oblast na naši Adriji. In vendar — kadar nastopi medvladje ali zapiha prikupni maestralske od zapada, je tu prekrasno. Takra, čutiš, kaj je Dalmacija v zimskem solncu.

Rab sam šteje borih 800 prebivalcev. Skromen je, aji preteklost mu je bogata. Anglež Jackson je zapisal, da aji nikjer v Sredozemju lepšega pogleda na otok kot je pogled na Rab z morja. Odsevji njegovih zidov in zvonikov, njegovih agav po kamenju, pomešani z barvo neba in z barvo morja, so prelestni. Dejal bi: mistični. Take trenutke sem doživel samo v Veneciji. In primera z »jadransko kraljico« se ne vsiljuje zaman: to grški, rimski, staro-h. vatski in madžarski dobij so zasedli otok Benečani in zapustili v Rabu sledove svojega okusa in razkošja. Najlepše stavbarske umetnine so nastale v njihovi dobi, pred l. 1456. Mnoge stoje še danes vsej svoji častitljivi starodavnosti. Izprehodi po tesnih rabških ulicah so sila mikavni. Dolge, kamenite ulice s starimi portali, benškimi in renesančnimi okni. Natovorjeni osli pred hišami Kmečki otočani — skoro gusarski obrabi — in umazana meščanska deca Zadaj kos morja. Po zidovju bršljin, tu in tam agave, oljke, smokve. Povsod veliko kamenja. Na vrhu hriba štiri cerkve, dva samostana, trgi, ki so tlakovani z nagrobnimi ploščami R. I. P. (Requiescat in pace, počivaj v miru) davnim rodovom tam, kjer bijejo ob tla koraki sedanjega rodu. In od cerkva edinstven razgled na morje. Mnogo benečanskih levov, starih napisov in druge zgodovinske ropotije. Še izza časa velike azijske kuge l. 1456. so zazidana okna in, duri nekaterih, ki kljubujejo času, vetrovom in solncu in govore o zašliih stoletjih V cerkvi sv. Justina original Tizziana. Povsod, kamar stopiš, vonj po morju, no jugu — diš kamenja, parfum starine. In mnogo barv zlasti sinje v vseh odtenkih: nebo in morje. To je Rab.

Bil sem v okolici, pri kolonih in ribičih ki jim še s. d. na vratu stoji privilegiji. Še si trgajo od ust borne pridelke in nosijo eso, vino, sadie, olje rabsko bogatašen in samostanom. V majni cerkvi sv. Lucije sem čul peti kmečk. Jel in deco dvajsetlet zgor na, primitivno, starinsko, kot v srednjem veku:

Isuse srca blaga i ponizná,
učini srce mojé
jednako tvojemu.

Naglas na zadnjem samoglasniku.
Naivna prošnja revnih ljudi, ki so vsi
ponižnega srca. Še desetino dajejo,
kali.

ovac se paso vse leto po bornih trav-
nikih, med kršnim kamenjem, pod olj-
kami in velikim brinjem. Na božični
dan sem videl črede s pastirji v pokra-
jini, ki me je spomnila Palestine, ka-
kor jo opisuje Pierre Loti. Betlehem v
prirodi. Doživljal sem sveto noč na
morski obali v divni mesečini, ki je

POGLED NA MESTO RAB

In kaj naj rodi ta otok, ki je izmed
severno dalmatinskih otokov najbolj
zelen — zelen pozimi in poleti? Vino,
smo' ve, oljčno olje, malo žita, črede

srebrila morje. Posebno lepo je pri sa-
mostanu sv. Eufemije, tri četrt ure od
mesta. Stare umetnine in rokopisi, vrt
s pinjami, oranžami, citronami, evkalip-

tom, sicer mnogo oljk, smokey, lovora in dišečega rozmarina. Pater pravi sin sv. Franciska: o bon-tonu nima bržčas niti pojma. Sicer je ondi vse starinsko, preprosto, naivno, dejal bi: v Giotto-v-m duhu. Spomnil sem se živnih Fiesol nad Firenzo. O domačinih bi rekel, da se počasi vživljajo v položaj, ki so jim ga vsilile razmere. Dobivajo čut za potrebe tujskega prometa, dasi mislijo — na tihem in med seboj, nikar pred tujcem, — da so tujci le potrebno zlo, a da je najlepše, če so domačini sami med seboj. V mestu je še nekaj italija našev, sicer je ves otok hrvatski. Narečje je čakavsko in ikavsko; vprašujejo namreč »ča« namesto »šta« ali »kaja« in govore »lipo« namesto »lije« po«. Pod vplivom italijanščine izgovarjajo »lasti« v mestu »sa« in »ca« namesto »ša« in »ča«. To daje narečju posebno barvitost.

Kot potomci starih trgovcev imajo kaj malo čuta za lepoto in nič preveč potreb po umetnosti. Njihove nove stavbe so večinoma neokusne. Rabski »prišlki« so mi pravili, da so domačini povsem amuzični. Ni jim mar za glasbo, Zvonovi njihovil, cerkva ne zvone uglašeno kot pri nas, marveč brez ubranosti, primitivno kot afriški tam-tam. Zaneslo me je v župno cerkev; peli so starinsko hrvatsko božičnico: »Na tom mladom ljetu veselimo se, mladoga kralja mi molimo.« Petje je bilo faksno, da sem pobegnil. Rajši imam burjo, da mi žvižga okoli ušes. Zanimivejši so pogrebi. Pokopavali so mladeniča, po rodu iz Slovenije. Ugajala mi je tale simbolika: Mladenič in devojka sta šla za krsto ob čena kot ženin in nevesta, ko stopata pred oltar. Za njima je šla devojka v globoko žalni obleki in nosila v rokah zlomljeno svečo. Bilo oblečene deklice so spremljale rakev in nosile vence. V tem je nekaj vedrine in jasnosti o smrti. Pri kmččkih pogrebih še baše tožijo »naricalike«, vaške ženo, ki jokajo in tarnajo ob grobu, izgovarjajoč stare mrtvaške formule. Žal da jih nisem videl in slišal.

Kazalo bi reči katero še o modernem Rabu. Leta je za me manj zanimiv; kdor se pripravlja za letovanje na Adriji, naj nikar ne prezre Raba. Redko kje je tako diven pesek na morskem dnju kot na nekaterih mestih na Rabu. Čudovito je v zalivu, ki se imenuje Matovica. Sploh so izleti po morju divni, smeri n noge in pestre. Udobnosti je tu več nego drugod, izvzemši v

Dubrovniku. Največji in najmočnejši hotel na naši jadranski obali je zgrajen lansko leto na Rabu domačin g. Kukulič. Razkošna palača spominja malo na Aleksandrov dom v Rog. Slatini, a je znatno večja, z vsem komfortom. Čehi imajo hotel »Primo« pravkar pa dograja jejo še enega tik ob morski obali ob pristanišču. Za to lahko plača vsaj 100 Din na osebo, dobi na Rabu »predokus« po paradizu, ki ga čaka na onem svetu, če ga ne bo pregosto iskal na tem.

IV.

Rabske storije — »konec in kraj«.

Ubeglemu ptiču je hitro potekel mesec, ed burjo in jugom, mrazom in gorkoto, za obloženo mizo in v siestah ob morsk obali in zelenem gozdu. Na počil je dan odhoda. Morje je bičal nesrečni znanec »jugos«, da so dobivali valovi bele grive kot konji. Veljalo mu je zaupati borno imovino, ki se imenuje — jaz.

— Nikar ne potujte v tem času, so mi pravili znanci.

— Korajža velja — sem mislil in se spomnil Prešernove:

Kaj morju upat smemo,
mornarji dobro vemo,
dekletom kaj — Bog ve

Malce melodramatično slovo, potem pa osem ur na gugajoči se »Dravi« do Sušaka in prepir z morsk boleznijo, ki je ves čas »trkala na vrata«, a sem jih krepko zapahnil s praški našega Sarajlije g Dušana, učinek praškov pa podprl z vztrajnim ležanjem na klopi.

Kaj je bilo dalje, ni več niti toliko zanimivo, kot prejšnje vrstice, ki so prosile čitatelja potrpežljivosti in dobre volje.

SLADKORJA

porabi človeštvo vedno več. Statistika Zedinjenih držav ameriških nam pove, da je l. 1923 prišlo na vsakega prebivalca 40 kg. sladkorja, že naslednje leto pa 50 kg. Vsak Američan porabi po teh računih dnevno 20 kosk. Seveda statistika pove samo to, koliko sladkorja se porabi povprečno; samo ob sebi se ume, da se bogatejši ljudje sladkorja bolj nego ubožni l. 1926 so snedli v Zedinjenih državah 491 milijonov kg sladkorja in bonhonov v vrednosti približno 20 milijard Din.

Ljudje, ki iščelo raj na zemlji...

O žrtvah morfija, opija, kokaina

Mnogo stoletij se že govori o »izgubljenem raj«. Človek je nekoč živel v nebeški brezskrbnosti, toda storil je usodni greh in bil izgnan iz paradiza. Vso zgodovino človeštva stare legende in bajke raznih narodov, verske knjige itd. preveva vera v izgubljeni raj na zemlji. Hkrati z njo se pojavlja težnja, da bi človeštvo zopet našlo pot v to pravilno življenje, da bi paradiz, ki si ga mnogi zamišljajo onstran groba, stopil na zemljo in združil vse ljudi v blaženosti in brezskrbnem ugodju. Vera v tak zemeljski paradiz je zašla celo v svet socialnih naukov; tudi tu napovedujejo nekateri z domišljijo ohdarjeni ljudje socialni paradiz, ko bo vsem ljudem dobro, ko ne bo med njimi ne volkov ne ovac, temveč bo človek človeku pravi brat.

Toda o tem paradizu ne bomo govorili. Seznaniti hočemo čitatelje z drugim rajem, ki bi ga lahko imenovali »raj izgubljenih« namestu »izgubljenega raja«. Spustiti se moramo v nižino človeške moralne in telesne bede, k ljudem, ki si v težnji, da vsaj za trenutek poizkusijo nebeško blaženost in pozabo, po tiraniji svojih strasti lemljejo življenje — kos za kosom. Taki izgubljeni ljudje so bili nekoč pri nas neznaní; lahko smo veselí, da jih je le malo v močvirju naših nastajajočih velemest. A da jih je nekaj pričuje že to, da večkrat ujamemo na naših mejah tihotapce s kokainom ali opijem.

Beseda je o kokainistih, morfinitih, uživalcih opija in drugih narkotičnih sredstev.

»Raj izgubljenih« uživa Kitajec, ki iz pipe z dolgo bambusovo cevjo srka sladki opij, pozna ga dama »iz velikega sveta«, ki si zaverovano kot pri najslajšem opraviilu vbrizgava pod kožo morfij; pozna ga nadalje velikomestna dama iz polsveta, ki si otesa v šako snežnobel prašek kokaina in ga želino sprejema vase z razširjenimi in zardelimj nosnicami. Usmiljena sestra, ki pritiška k licu bolnika ležečega na kirurгови mizi, z eterom namočeno platno, duševni delavec, ki užiiva v boju z nespečnostjo veronal — vsi ti ustvarjajo sebi ali drugim »paradiz na zemlji«, kraj pozabe, ki jo zaman iščejo v življenju.

A to je hkrati tudi kraj groze in smrti. Drago, predrago se plačuje »zemeljski raj«.

Zanimivo bi bilo premotriti vprašanje, čemu hrepene ljudje po nekaki »nirvani« po popolni — četudi trenutni pozabi vsega, kar je združeno z njihovim bistvom? Seveda bi morali v tem primeru razširiti vprašanje tudi na alkoholike. Zakaj se ljudje opijajo? Ni-li pijanost neko svojevrstno ugodje, ki nas že spominja »paradiza izgubljenih«? Ali ljudje ne iščejo tudi v alkoholu pozabe in privida srečnih, veselih dni? Ni treba omenjati, da priroda trdi to bridko kaznue. Pred njo ne moreš uteči, ne da bi bil kaznovan. Zemeljski »raj« je izgubljen za večno; povratek se neizprosno maščuje.

✱

V davnih časih je izmislilo grško bajeslovje bajko o reki Lethi, vod' pozabljenja, v kateri izruhi izmučen človek misel in zavest. O enako sladkih trenutkih, ko povsem otope možgani, duh in telo, pripoveduje bajka o tajnostnih rožah otoka Lotosa.

Sodobna farmakopeja (lekarniška veda) pozna znatno več narkotičnih sredstev nego so jih imeli naši davni predniki, če so hoteli zadostiti bolezenskemu nagibu. Pozabo nudijo hašiš, indijski durman — opij in iz njega se izdelujejo morfij z vsemi svojimi proizvodi: heroinom, pantoponom, limonalom in drugimi podobnimi preparati, potem kloroform in uspavalna sredstva veronal, medinal, hedonal itd. Cela armada narkotičnih sredstev zamačuje zavest in čutila in daje pozabiti vse telesne in duševne bolesti.

Zdravniki so bili vsekakor zelo previdni pri predpisovanju narkotičnih sredstev. V najnovejšem času pa so jim vsilile razmere odločen boj zoper nje, zato so taki recepti čedalje redkejši. Tudi tu gre za posledice svetovne vojne, ki je silno pomnožila število ljudi, ki so se navadili narkotičnih strupov. Po večini so se seznanili s tem ali onim sredstvom bivši vojnaki, ki so bili težko ranjeni in so jim zdravniki lajšali bolečine z narkotičnimi sredstvi. Uvažiti pa moramo tudi to, da je živčevje sedanjega rodu no krivdi težkih telesnih in duševnih naporov v vojnem času tako

fzčrpano in oslabiljeno, da so nekateri izmed teh strupov postali za mnoge trpine nepogrešljiva pomoč, »najsajša uteha« v bednem življenju.

Samo ob sebi se ume, da si odgovorni krogi prizadevajo na vse načine, kako bi omejili to zlo. Zdravniki predpisujejo take recepte z največjo previdnostjo. Lekarne imajo najstrožje prepovedi o izdajanju narkotičnih sredstev in so podrejeni skrbni kontroli. V večini evropskih dežel morajo lekarnarji naznaniti oblastim vsako, tudi najmanjšo dozo morfija ali kokaina, ki so jo komu izdali.

In vendar... Vzlic vsemu temu ni uspelo radikalno zajeziiti zlorabe narkotičnih strupov. Najstrožjim zakonom in najbolj natančnemu in strogemu policijskemu nadzorstvu se smelo upira močna sila: potreba mnogih ljudi — v nekaterih primerih neodoljiva potreba — in silna strast, ki zahteva sladkega strupa.

Uživanje narkotičnih sredstev ne povzroča samo telesnih in nraavnih posledic, marveč ga spremljajo tudi pojavi, ki za nje včas nimamo niti pravega izraza. Ta sredstva ne učinkujejo na vsakogar enako. Nekateri ljudje so celo neobčutljivi za dražljaje tega ali onega opojnega strupa. A takih izjem je malo. Večina ljudi občuti že pri prvi dozi nepopisno prijetno čuvstvo olajšanja, neko sladko odrevenelost, ki se razleze po vsem telesu in očisti zavest in duha vsega, kar jih teži in boli.

To prijetno čuvstvo postaja silnejše, čim pogosteje jemlje človek dotično narkotično sredstvo. Vsaka nova pipa opija, vsaka nova injekcija morfija pomeni razkritje novih omam in blaženosti. Nastopi doba, ko se tak človek počuti kot se in svoj živ dan. Odkril se mu je dotlej neznan svet, ki ga čedalje bolj miha in ki se spričo njega vidi vse, kar obstoji v tem (resničnem!) življenju, le prazen dim in puščoba. Vidi nadzemeljski paradiz, kjer se blešče barve in lepote, kakor jih ni nikdar videl; daljne luči iz fantastičnega sveta mu pošiljajo jarke, zlate žarke, ploveči oblaki plamte in se prelivajo v prekrasnih barvah nalik opalu; slišijo se daljni klci, ki prehaajo v melodije nepopisne sladkosti in lepote.

Vse to je zgolj omama — smrti. Zastrupljenec se tega ne zaveda. Možgani mu tako otope in čuti podlegajo pod vplivom strupa takim zmotam, da bol-

nik veruje v to, kar občuti v stanju opojnosti; zdi se mu, kot bi plaval v nebeškem eteru. Čudna, a prijetna sapa ga nosi po neskončnem prostoru, kjer žari na škrlatnem nebu tisoče raznobarnih solnc. Pred njim se odpirajo globine z nepopisnimi lepotami; blažen, da je v tem prelestnem svetu, pozabi zastrupljenec, kdo je, kaj in odkod.

Napil se je vode iz »svete Lethe, reke pozabljenja.« V resnici pa je pil opojno vino pogube in smrti.

Po omami nastopi prebujenje. Povrtek iz namišljenega sveta v resnični svet, v pravo, stvarno življenje, polno tegobe in muk je združen s silnim glavobolom; vsi telesni udje so odreveneli in mišice tako slabe, da se vsak gib, vsaka kretnja pretvarja v muko. Nastopa to, kar Nemci dobro imenujejo »Katzenjammer«; večji ko je bil užitek v opojnosti, večje je zastrupljenčevo trpljenje po prebujenju.

Tega trpljenja ga lahko reši eno samo sredstvo — nova doza strupa.

Kakor da bi udaril s čarobno palico, prenehajo vse bolečine in muke; zopet se pojavi svet nepozabnih prividov in doživetij, za njim pa sladka nirvana — popolna nezavest.

Ni ovir, ki bi mogle narkomanu, t. j. človeku, ki se vdaja temu zlu, trajno preprečiti uživanje pogubnega strupa. Vse bo storil, samo da zadosti strasti, ki ga grize v notranjosti in mu vzbuja željo, ki je silnejša od žeje v saharški puščavi.

Francozi imenujejo to »umetni paradiz«. Nemcem se zdi pravilneje, če ga imenujejo »raj izgubljenih«, zakaj nad njegovim vhomom je zapisano kakor nad Dantejevim peklom:

— Pustite vsak up, vi, ki vstopate.

Za narkomana izgubi počasi vse drugo smisel in pomen: čuvstva in mišljenje, ljubezen in mržnja, čast in nečast, bogastvo in beda — vse mu je enakovredno. Nad temi razrušenimi altari človeških osebnosti se dviga samo — strupeni dim prividov, blaznosti in smrti.

Narkomane so jelj v novejšem času šteti med neodgovorne, duševno manj vredne ljudi. Vzlic temu je znano, da nekateri državniki, zdravniki, umetniki itd. ne morejo živeti brez morfija, kokaina itd. Le-te bi težko uvrstili med neodgovorne ljudi.

Ne glede na sodbo javnega mnenja in sodišč pa je sigurno, da noben nestež-

než iz »paradiža izgubljenih« ne uteče — sodbi in obsodbi prirode. Težka bolezen, popolna oslabelost in zgodnja smrt so plačilo za uživanje narkotičnih strupov.

Tem ljudem ni treba nebes onkraj groba, doživeli so jih že na zemlji. A ni jih tudi strah pekiá, ker so sami izkusili strašno trpljenje in padec v neskončno brezno.

Čudeži moderne tehnike

Velikopotezen načrt francoskega učenjaka za ohladitev Sahare

Našim čitateljem bosta znana iz dnevnega časopisja imeni dveh francoskih učenjakov, čijih odkritja o porabnih možnostih svetovnih morij so svojčas povzročila velikansko pozornost in zanimanje v znanstvenem svetu. Ta učenjaka sta Paul Boucherot in George Claude, ki sta te dni presenetila svet z novim in topot že praktičnim uspešnim svojih proučavanj.

Boucherot in Claude sta namreč svoje dni napravila v prirodoslovnem oddelku pariške Akademije poizkus, s katerim sta v prisotnosti skoraj vseh članov Akademije nazorno in neizpodbitno dokazala, da se morejo razlike v temperaturi globljih in višjih vodnih plasti Oceana uporabiti za proizvodnjo elektrike. Svetovna morja obsegajo namreč povsod in celo v tropskih pasih neizmerne množine mrzle vode. Solnčni žarki sicer ogrejejo površino, toda v globlje plasti ne morejo prodreti. Tako je celo ob ekvatorju, kjer doseže vodna površina približno 30° Celzija toplote, morje v globini 1000 metrov toplo le še 5° Celzija.

Pri svojem eksperimentu sta se Boucherot in Claude poslužila mimiaturne električne naprave, ki je pričela delovati potom racionalne izrabe teh ogromnih razlik v temperaturi. Silno majhna električna žarnica, ki je nenaadno zažarela, je pričala, da se je učenjakoma posrečil dokaz, da je proizvodnja elektrike možna na podlagi njihovih odkritij.

Učenjaka pa se nista zadovoljila s tem uspehom, ampak sta nadaljevala svoja proučavanja. In tako sta med proučevanjem prišla do novega nezasišnega načrta, ki temelji prav tako na praktični izrabi mrzlih vodnih množin svetovnih morij. Po njunem mnenju je s pomočjo teh vodnih množin možno znatno znižati temperaturo tropskih pokrajin, s čimer bi dobil človek nove velikanske pokrajine za svoj delokrog.

Ko sta učenjaka objavila svoj načrt, so dvomili o možnosti njegovega praktičnega uresničenja skoraj vsi znanstveniki. Splošno je prevladalo mnenje, da gre nedvomno le za duhovito utopijo, ki ne bo nikdar postala realnost.

OBOROŽEN ARABSKI PLEMIC

Na nedavni seji Prirodoslovne družbe v Parizu pa je profesor Claude sporočil presenetljivo vest, da je na otoku Kuba že v delu prva naprava, ki bo po njegovem načrtu črpala iz globine Oceana mrzlo slano vodo in ki bo proizvajala mraz. Naprava more dobaviti vsako uro okoli sto tisoč kubčnih metrov vode s 4° C ter more tekom dvanajsturnega dela proizvajati toliko mraza,

kakor ga vsebuje približno 120 milijonov kg ledu. Claude je predložil družbi skice in fotografije svoje naprave ter je skromno omenil, da je vse to šele začetek, ki pa bo dokazal praktično izvedljivost in rentabilnost njegove ideje.

Vidiki, ki se odpirajo po Claudeovem odkritju so enj najvažnejših in najdalekosežnejših v zgodovini tehnike. Po učeniakovih računih bi bilo možno tekom desetih let zgraditi take naprave na obrežjih tropskih pokrajin in v tolikem številu, da bi zadostovale za radikalno spremembo obsebnih razmer v tropskih deželah. Tako bi se doseglo obliudjenje teh pokrajin, kar bi že v dveh letih obrestovalo denar, uporabljen za zgradbo

omenjenih naprav. Treba bi bilo zgraditi električne centrale, ki bi po svoji vna-
nji obliki služile onim umetnim plavajo-
čim otokom, ki jih namerava zgraditi in-
ženjer Armstrong za pristajanje preko-
oceanskih letal. Zadostovalo bi, da bi
cevi segale le do 500 metrov v morskoglobino. Skozi te cevi — vsaka cev bi
imela premer enega metra — bi se mogla
zsesati vsako uro tolikšna množina
vode iz globine, da bi odovarjala približno 50 vagonom ledu. Profesor Claude meni, da bi bilo možno po njegovem načrtu v treh letih spremeniti največjo puščavo na zemlji, Saharo, v pokrašino, kjer bi se razcvetelo osveženo življenje človeštva.

ARABSKA PLEMKINJA IGRA NA «GOSLI»

MEHANIČEN ČLOVEK

V Ameriki, na Angleškem in v Nemčiji se govori o mehanizmu, ki naj do neke mere nadomesti človeško osebo. Zdi se, da smeten, mehanično ustvarjen človek ni več domislek razgretih glav, marveč da bo v bodočnosti tak avtomat res pomagal pravemu, živemu človeku. V kuhinjah je že

upeljana telefonska naprava, ki na klic sama regulira električni štedilnik, odmeri količino moke, vode in drugih za pripravo hrane potrebnih stvari. Na klic se zapro ali odpro durj; za tehnična dela imamo aparate, ki sami izvrše potrebne račune in kalkulacij — itd. Vse to so zanimivi mehanizmi, ki nadomeščajo kos človeškega dela. Tudi različni večji stroji (tekstilni, tiskarniški itd.)

opravljajo to, kar so delale nekoč izključno človeške roke. Tako se bo nemara posrečilo sestaviti človeku podoben mehanizem, ki se bo gibal; opravljal več del mehaničnega in celo «duševnega» značaja (n. pr. računstvo). A tudi ta mehanični človek bo samo stroj in nič več, to se pravi; docela nesamostojen mehanizem, ki bo zavisel od inteligentne volje živega človeka. Tudi v bodočnosti ne bodo mogoči mehanizmi, ki bi se sami razvijali, sami menjali svoje de-

lo ali bi iznašli nove izdelke. Stroju bo vsekdar manjkala duševnost in iznajdljivost. To ima edino-le človeški organizem, njegova živa snov z ogromno zapletenostjo svoje organizacije. Človeku ni uspelo, da bi bil umetno izde'jal najenostavnejšo živi bakterijo ali menjačico (amoeba), tem manj bo lahko kedar ustvaril umetnega človeka, ki bi imel mehanizem namestu živčevja z njegovimi možgani, mozgom in čutili. (»Vesmir«)

Sibirski volkovi

Sibirija, zelo mrzla dežela, ima prav kot najbolj vroči kraji Afrike svoje puščave.

Tu se ni treba boriti zoper vročino in vroč veter, ki ustavlja dih vsakemu organskemu bitju. V njenih nepreglednih stepah ki se izgubljaajo pogledu, vlada mrzel veter, ki reže v obraz, kakor ostrina noža in ki češče iznenadi in zakoplje v strašnih snežnih vrtincih cele obitelji, blodeče po teh krajih. Kadar pa človeku nebo in vreme ni sovražno, naleti na krdela grabežljivih in lačnih volkov, svojih neizprosnihi sovražnikov.

Čim hujša je zima, tem težje najdejo volkovi hrano. Vzlic temu pa ta zverina, ki je najbolj divja in najhujši preganalec človeka, živi v stepah, kjer je živo bitje tako redko. To je čudno in zanimivo hkrati. Tudi v libijski puščavi naletiš večkrat na leva, njegov brlog je v teh puščavah edino prebivališče, ki ga je mogoče najti.

Volkovi leže podnevi v svojih brlogih, zakaj svetlobe se ogibajo kakor netopirji in sove. Ponoči gredo v krdelih na lov. Dolgo blodijo po gladkih in zmrzlih stepah. S povešenimi gobci volhajo po zraku, z očmi bliskajočimi se, iščejo žrtev, željni pokolja, krvi in mesa. Gorje onemu, ki jih sreča! Tedaj se dogajajo pretresljivi prizori. Njihovo togotno zavijanje odmeva daleč po stepah. Človek se reši le tedaj, če je močan in pogumen in če ne izgubi prisotnosti duha.

Volkovi se približujejo v dolgih skokih. Sani tečejo z veliko naglico po zasneženem potu; njihov vodnik, hotoč uteči pogubi, strahovito biča konje, ki jih skoraj ni treba goniti, saj sami v smrtnem strahu beže na vso moč.

Dirjajo, prav za prav požirajo pot, a volkovi so z vsakim skokom, z vsakim zamahom bliže in bliže. Razdalja med njimi in preganjanci postaja čedalje manjša: mogoče je prešteti minute, kd preostajajo do končne katastrofe.

Ali preganjanci se ne dajo obvladati. Pogumno čakajo, da se odprta žrela volkov skoraj dotikajo njihovih sanj. Tedaj, bodisi s strelj bodisi s sekirami, nabijejo najpogumnejšega izmed lačnega krdela. Ostali volkovi nehajo z vrto-glavo gonjo, se obrnejo in se vržejo na ubitega tovariša, da si renčeč in grizeč se razdele njegove ostanke. Ljudje izrabijo ta trenutek, nadaljujejo svoj beg in razdalja med lačnim krdelom in begunci je vedno večja.

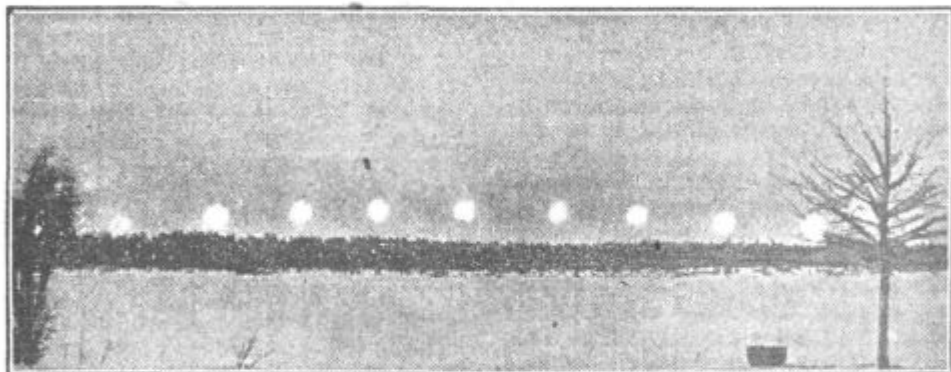
Ker so volkovi prava šiba božja v teh stepah, so postavljene na glavnih sibirskih cestah postaje ali zavetišča. To so pokrite hišice za vse vrste popotnikov. Nahajajo se na večjih razdaljah, a posejane so po vsej Sibiriji. Čeprav jih ne srečuješ pogosto, so vendar preprečile že mnogo nesreč.

A popotniki, ki so jih iznenadili lačni volkovi, dobro vedo, da zalezovanja ni konec. Krdelo stalno narašča. Volkovi prihite od vseh strani, ker jih zvabi tulenie tovarišev. Skupno navalijo na človeka. Od 10 ali 12, ki jih je bilo v začetku, utegne narasti v kratkem času strahotno krdelo več sto pohesnelih zverin. V takem primeru skušajo popotnik pridobiti čas tako, da pobijejo in ranijo čim več volkov in hite naprej, dokler ne opazijo zavetišča. Zdaj preganjanci urno zapeljejo sani in preplašene konje v pregrajo iz močnih konjov, jo zapro, nato urno izprežejo konje in se zatečejo v pokrite prostore, kjer so izven vsake nevarnosti.

Čim so volkovi požrli trupla svojih tovarišev do poslednjega koščka, nadaljujejo še besneje kakor prej svojo gonjo. A kmalu opazijo prevaro. Po vonju zaznavajo, da jim je zaželjeni plen ušel, vendar pa še ne izgube nade, da ga ne bi dobili. Zato jamejo drzno oblegati zavetišče. Najprej obidejo ograjo, da se prepričajo, so li vsi koli trdni in če ni nade, skušajo prodreti skozi katerokoli odprtino v ograji.

Ko vidijo, da tudi to ne gre, prično s pogledi meriti njeno višino. Najpredrznejši skuša preskočiti visoko ograjo, zaleti se in skoči, a ograja je previsoka — pade nazaj med krikom in vikom pobesnelih zveri, ki spremljajo v onemogli jezi te poizkuse z zategnjnim tulenjem. Tako čakajo, da bi obleganci zapustili zavetišče. Njihov živalski

nagon ni tako dober, da bi razumeli, da čakajo zastoj. A lačen volk se ne utruji. Venomer obkrožujejo zavetišče, da bi le morda našli kako odprtino v ograji. Medtem mine noč in na obzorju se pokažejo prvi glasniki jutra. Ob zori prikipi razburjenje volkov do vrha. Zaletavajo se v ograjo in skušajo z zobmi, ki so ostrejši od noža, pregrizti poedine kole. Iz te žive kopice se sliši pravi koncert ostrih in besnih krikov, ki bi prestrašil tudi najhrabřejšega. Čim se začne daniti, postaja število volkov čedalje manjše; kmalu se razgubi na vse strani. Zdaj zveri ne napadajo več besno in kruto; poparjene, z gobcem po tleh, se umikajo po pusti poljani, kakor psi, ki se vračajo z dolgega in napornega lova. Dan, porajajoča se svetloba, to je prineslo popotnikom rešitev,

Vranica — rezervno skladišče krvi v našem telesu

Ali poznate vranico?

Tudi ljudje, ki so se v šolah učili o ustroju in organih človeškega telesa, so v zadregi, če jih kdo vpraša, kakšne naloge opravlja v človeškem telesu vranica. Na izpitu je vprašal profesor mladega medicinca, kako deluje vranica. Pripravnik za zdravniški poklic je prebledel od zadrege in je odvrnil, da je vedel, a je žal pozabil. Profesor ga je bil ošvrknil šegavo: »Nesrečnež, vi ste edini, ki je sploh vedel, pa še vi ste pozabili.«

Sicer na je bila vranica dolgo časa skrivnosten organ. Opazili so, da je obložena z neizmerno množino rdečih krvnih teles, vmes pa so našli tudi

vlakenca mišičevja. Zakaj to, je bilo dokaj časa nejasno. Prvotno so mislili, da je vranica žleza, imeli so tudi druge razlage, a nobena ni mogla dolgo držati. Ni preostajalo drugega, kot opazovati organ in z poizkusi dognati njegovo mesto v celotnem gospodarstvu človeškega telesa. Tako je nastalo naslednje mnenje:

Vranica ni nič drugega kot neke vrste pokopališče za nešteta krvna telesa, ki se vsak dan izločajo kot neuporabna ali izrabljena. Vranica jih mora uničiti in dokončno izločiti.

Takšen odgovor je dosihmal odlično rešil vprašanje, na katerega bi po zgornji anekdoti lahko odgovoril samo

en medicinalec, pa je še ta pozabil, čemu je vranica v telesu.

Najnovejša raziskavanja pa so odkrila nov, dalekosežnejši pomen vranice.

Znanj angleški fiziolog *Barcroft* sklepa na osnovi mnogih opazovanj in poizkusov, da ima vranica važnejšo nalogo v telesu: ureja namreč količino ali obseg krvi v telesu. S tem odkritjem se ni izpremenilo prejšnje mnenje o vranici. Ta organ je zares nekako »pokopališče krvnih telesc«. A mimo tega ima še nalogo, ki jo je bil odkril učeni *Barcroft*.

Ta učenjak je potoval po tropskih deželah visoko do večnih ledenikov And. Na potovanju je vsak dan meril, koliko krvi imajo njegovi spremljevalci. Količina krvi v človeku se dá določiti približno tako-le:

Dotičnik mora vdihavati ogljenčev oksid, plin, ki se kemično spaja s krvnim barvilom. Nato se mu odvzame nekaj krvi. Če vemo, koliko ogljenčevega oksida je vdihala ta oseba, ni izmerimo količino ogljenčevega oksida, ki se nahaja v odvzeti krvi, lahko rečemo: v tej krvi je n. pr. tisočinka vdihanega ogljenčevega oksida. Potemtakem se je ves plin razdelil na tisočkrat večjo količino. Ali z drugimi besedami: v vsem telesu je tisočkrat toliko krvi kot iznaša odvzeta količina.

Tako so torej opazili *Barcroft* in njegovi spremljevalci, da se količina njihove krvi, ki so jo vsak dan merili, izpreminja po tem, kakšna je temperatura: če je le-ta padala, se je manjšal tudi volumen krvi, oziroma je rasel, če je rasla temperatura. To so dognali tudi sicer: zadostuje, da vstopiš v vročo sobo in že se količina krvi dvigne.

Prav za prav je čisto umljivo, zakaj se v višji temperaturi poviša količina krožeče krvi. Žile, zlasti pa kožne žilice, se pod vplivom gorkote razširijo, zato mora priteči več krvi. Vprašanje je le: kje neki vzame telo v vsej naglici več krvi?

Ne moremo si misliti, da bi se ta kri takoi izdelala; tako hitro ne deluje tovarna za krvna telesca v našem organizmu. Tudi ne smemo pozabiti, da se količina krvi prav tako navelo zmanjša, kot se je povečala. *Barcroft* je začel razmišljati, ali ni kje v telesu rezervoar krvi, ki v danem trenutku izbrizga zahtevano količino ali pa odvišno kri sprejme vase?!

Kje bi bilo to skrivnostno skladišče?

Učenjak je pomislil to-le: Količina krvi v telesu se dožene tako, da izmerimo ogljenčev oksid, ki ga je kri sprejela vase. Če pa je kri v rezervi, mora biti na zelo skritem mestu, kamor ne more plin prodreti: neke ob krvnem toku utegne biti tih zaliv, kjer so krvna telesca zavarovana pred izpremembami, ki jim je podvržen ves krvni tok.

Barcroft se je spomnil vranice. In — ni se zmotil.

Dokazano je, da so številna krvna telesca, ki jih vidimo v vranici, zares nenorabljena: poizkusi z živalmi so pokazali, da je vranica — če žival miruje — brez ogljenčevega oksida, ki ga je med poizkusom vdihala in ki si je osvojil vso ostalo kri. Oksid prodre šele pozneje v vranico in ostane v njej delj časa nego drugod: zopet dokaz, da vranica ni neposredno podrejena krvnemu krogotoku. Potemtakem je tista rezerva rdečih krvnih telesc shranjena v vranici za slučaje, ko rabi organizem več krvi. To se je dokazalo tudi s poizkusom zastrupljenja z monoksidom: kri v krvnem krogotoku je imela odgovarjajočo količino oksida, dočim ga v vranici ni bilo, ker leži izven krvnega »obrata.«

To pa velja zgolj za mirujočo žival. Brž ko se žival nekoliko giblje, stopi vrančna kri v krogotok. To pričuje, da gibanje telesa zahteva večjo količino krvi nego mirovanje, zato jame vranica takoj delovati: shramba z rezervno zalogo se odpre in telo vzame to, kar rabi. Če vemo, kako majhna je vranica, se nam ne vidi verjetno, da bi bil ta organ toli pomemben. Človeška vranica namreč ne tehta po smrti več od 120—270 gramov. *Barcroft* pa je hotel dognati, koliko tehta vranica v živem telesu. Zasnoval je način, ki naj bi mo razkril to tajno.

Z dokaj preprosto operacijo je pritr dil na robove vranice kovinske spone, ki naj bi omogočile, da se z Röntgenovo osvetljava dožene de'anska lega in obseg tega sicer nevidnega organa. S posnetki od strani in od zadaj se je res dognala velikost, posredno pa tudi teža vranice. Zanimivo je primerjati številke, ki jih je dobil *Barcroft* pri raznih živalih. Vranica žive mačke je tehtala 24,5 gramov, mrtve pa 8,8 grama.

Nadaljnji poizkusi so dokazali, kako pomembna je ta »banka za rdeča krvna telesca« pri izgubi krvi. *Barcroft* je vzel

mački izvestno količino krvi in potem izračunal težo vranice. Dognal je, da je postala vranica za pet šestin lažja. Potemtakem je vranica telesu takoj nadomestila to, kar je bilo izgubilo. Če prenesemo to na človeka, dobimo naslednji rezultat: Človek lahko izgubi 100 kubičnih centimetrov ali eno desetinko litra krvi, ne da bi se zmanjšala količina organizmu potrebne krožeče krvi: to izgubo nemudoma poravnava vranica.

Zanimiv je tudi ta-le polzkus: Živali, ki so jim z operacijo izrezali vranico — kar jim ob normalnih okoliščinah ne ograža življenja — so manj časa nego normalne živali vzdržale zastrupljenje z ogljenčevim monoksidom. Manikala jim je vranična rezerva krvi, ki bi nadomestila zastrupljena krvna telesa.

To je samo del Barcroftovih raziskavanj: na tem mestu se nismo mogli dotakniti niti vseh najvažnejših izsledkov. Že iz tega, kar smo povedali, lahko posnamemo nekatere zanimivosti o skrivnostih našega organizma:

Predvsem vidimo, da količina krvi v človeku ni stalna in neizpremenljiva, marveč se izpreminja z zalogo v vranici. Take izpremembe se dogajajo vsak dan: naj se le izpremeni temperatura, ali se razširijo oziroma skrčijo žile, da, pri vsakem delu, ki zahteva povprečno dihanje, dalje pri vsakem poškodovanju, ki je združeno z izgubo krvi — se odpre krvno skladišče v vranici in volumen krvi se poviša ali zniža.

Že po tem lahko presodimo važnost tega organa za vzdrževanje človeškega zdravja; poslej bomo njegovo vlogo in nalogo lažje razumeli. Vranica lahko do neke mere filtrira kri, ko sprejema vase krvna telesa; s svojim mišičevjem pa to prečiščeno kri izlije v žile, kadar tako veleva interes organizma. Potemtakem je vranica regulator krvi in prav to daje temu organu veliko važnost. Zanimanje za njo tedaj ni omejeno zgolj na ožji krog raziskovalcev in strokovnjakov.

Po dr. B. Wiesnerju I—us.

Fr. Z.

Nevarne grožnje

Beležke o kranjskem tepežu

Človek ima dar jezika. Ako ga ne bi imel bi marsikaj bilo drugače — v nekem delu bolje, v drugem slabše. Pa ko ga ima, ga tudi uporabljia in mu dar jezika služi pri vsaki stvari. Tudi pri tepežu. Del sovražnosti se opravi že kar z jezikom, zlasti se rad vrši začetek tepeža v govornjeni obliki.

Sicer ni baš neobhodno treba, da je prej kaj besedi. N. pr. so šli od polnočnice fantje po gazi drug za drugim. Pa je bil eden take sorte, da je kar v žepu odprl nož in z njim zamahnil nazaj. Ni vedel, kateri izmed fantov stopa za njim, niti se ni ozrl. Niti ni mogel vedeti, ali bo imel srečo, da ga bo zadel — kogarkoli in kam, ali ga pa ne bo. Zamahnil je na slepo srečo in brez besede, pa mu je bila sreča mila: baš v vrat ga je zadel in se je zadeti zgrudil takisto brez besede.

Tudi pripovedujejo o nekaterih, ki se najprej stopo, potem šele skregajo.

Toda naravno in običajno teče stvar tako, da so najprej besede, potem delanja.

Človek je izobražena zver in preden kaj stori, rad poprej razvije svoj program in z izbrano besedo opozori širši ali ožji krog naroda, kakšne da goji načrte in namene. Ob tem morebiti malo več obliubi, nego se potem zodi; toda je to običajno pri vseh programih.

Taki obeti pred tepežem se imenujejo grožnje. Nekaj takih groženj sem si zabeležil:

»Uhi! te bom!« — Kratke, jasne in jedrnate so te besede in baš zato učinkovite. Ako so vezane s pozojem ali z dostavkom, izgube dokaj svoje učinkovitosti. N. pr. sem si zabeležil par takih inačic ki jih kvart dostavek: »Uhi! bi te, če bi imel čait!«

»Uhi! bi te, če bi bilo muje vredno!« in na »Malo te bom ubil!«

Take grožnje kakršne so zadnje tri, so bolj žaljive kakor grožče.

»Te bom z vilami predrl.«

»Te bom s sekiro presekal.«

»Se hova že še srečala nocoj v kakih ozkih gasci.« (s čimer je nikro namignjeno, da je nasprotnik strahopeten zajec,

ki bi jo drugače popihal ali se skrili, ako mu tega ne bo preprečila obljubljeni ozka gasca).

»Boš moral grevengo moliti!« (prijazen migljaj na bližnjo zadnjo uro).

»Kar škač pripravi za kri in žakelj za kosti!«

»Ti bom že pomagal!«

»Hudič, ti me še ne poznaš!«

»Še nocoj boš videl hudičal Potil se boš pred menoj!«

»Z nožem te bom nasadil!«

»Kje je foveč — mu bom glavo odrezal. Še nocoj mora vsa vas crkniti.«

»Boš že videl, kaj sem.«

»Posodo prinesi, ti bom čreva izpustil!«

»Ti bom vetra dal!« (namreč, da boš bežal z razpetimi jadrji).

»Venkaj pridi, vampež! Te bom razparal!«

»Dajte ga ven iz hiše, da ga bom razrezal na drobne kosce, na same pangeljce! Za štefan vina dam, če ga date ven.«

»Te bom z nožem očofal!«

»O praznikih bom ob ričetu, ti boš pa na britofu imel potice!«

»Tale bo pel še nocoj!« (zasadi nož v mizo).

»Še nocoj boš mrzel!«

»Krvavi pot boš potil!«

»Tako te bom pretepel, da te še mati ne bo spoznala!«

»Ti bom kosti zdrobil, da te še za en noht ne bo ostalo!«

»Te bo slana vzela!«

»Namajali vas bomo!«

»Čakaj kje imam nož — eden bo nocoj crknil!«

»Tako te bom stepel kakor črnega bika!«

»Pojdi sem, te bom zaklal!«

Grožjam ni treba, da so izrečene naravnost. Nego razodeva namen strahovanja v zadostni meri tudi oni, ki le vobče namiguje, da je že tri zaklal, sedem let sedel v Gradiški in da še ni konec vseh dni. — Taka grožnja pa lahko tudi zgreši svoj namen in se je zgodilo, da je krčmar nanjo odgovoril z obljubo, vse snesti na salati, kar jih je in jih še bo zaklal oni.

Za grožnjo slednič nekateri še štejejo, ako kdo »fikse« (to so krucifiksi) »preganja« in »madone«.

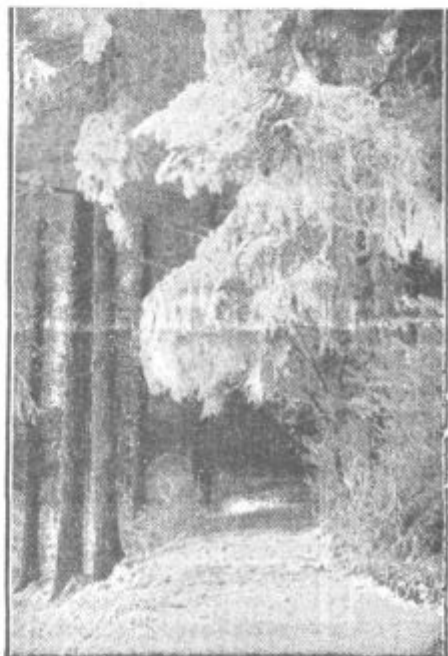
Kakor že rečeno: grožnje so le neobvezen program. Odrekati pa jim nikakor ni stvarnega pomena. Včasih se nasprotna stran zboji razodetega pro-

grama, najsi je neobvezen, in se umakne — umakajočega se sovražnika je pa laže premagati, kakor onega, ki se postavi v bran.

Lahko se pa tudi zgodi, da grožeča beseda nasprotnika zavede, da nepremišljen sam zamahne prvi. S to svojč nepremišljenostjo pa neznansko ustreže grožeči stranki, ki se sedaj upravičeno šteje za napadeno, kar ji daje po božjih in človeških zakonih pravico, da napad vrne. Kajti med temeljne pravne pojme na kmetih spada, da je »prva« sicer prepovedana, »druga« pa ni. Baš iz tega razloga si bojevite strani druga drugi radi ponujajo čast začetka: »Udari, če imaš korajžo!« — »Pa ti udari, če jo imaš!«

Še to neprecenljivo korist imajo grozilne besede, da ustvarjajo potrebno razpoloženje. Brez razpoženja ni pričakovati, da se tepež lepo in temeljito razvije. Poleg pijače in harmonik je baš možata beseda tista, ki iz nje vzklije junaška borbenost.

Nekateri se tik pred tepežem še tako spravljajo v potrebno bojevitost, da prično odskakovati od tal. Poizkusil sem sam in se mi zdi, da resnično pomaga; kar zavrelo mi je in bi bil morebiti resnično katerega udaril, ako bi bil pri rokah in bi se pustil.

V zakotjih zapadnega Turkeštana

Med največjimi radostmi, ki jih lahko uživa po spoznavanju stremeči človek, je radost, ki jo občuti, ko raziskuje neznane spomenike davnih časov in ljudi. Uživa njih lepoto, ki je ni videl še noben izmed njegovih sodobnikov in gleda, kako se tu zrcalijo dinastije, vojne, stare kulture. Odkriva z njihove preteklosti tančico za tančico.

Redke so že dežele, kjer bi lahko raziskovalec pričakoval takih radosti. Med te danes že osamele pokrajine sveta štejeemo zapadni del Turkeštana, ki je razdeljen na štiri sovjetske republike. Tu so sloveča zgodovinska tla, ki so jih osvojili ali ki so po njih hrepeneli Aleksander Veliki, perzijski vladarji in islamski mogočniki. Ko je vladal v Samarkandu veliki zavojevalec Tamerlan, je bila ta dežela osrčje islamskega sveta. Današnje razmere v Aziji ne izključujejo možnosti, da bo v bodočnosti snet to, kar je bila. V zapadnem Turkestanu stoje stotine spomenikov islamske zgodovine: ti spomeniki so številnejši in odličnejši nego v Perziji. Zakladov, ki jih varuje zemlja, ne bodo dvignili celi rodovi starinoslovcev.

Samarkand, Buvara in ozemlje zapadno od Amur-Darje, so mi bili znani, zato je bil moj najvažnejši cilj Feršana. To srečno podolje, dežela ob zgornji Svr-Darji in njenih pritokih, meji že na Kitajsko. Od nje jo ločilo zgolj ogromni grebeni Altajskega pogorja. Bila je od pamtiveka posredovalec med Kitajsko in islamskim svetom. Ozemlje samo, ki je neskončno bogato in zaradi umnega namakanja cvetoče, pač eno največjih pridelovališč bombaža na svetu, me je uprav izzivalo. A bilo mi je jasno, da na ravnini, kjer vletajo kulture vse izravnava, ne bom našel nič novega, zato sem se obrnil k podnožju gorovja. Izhodišče mi je bil Andišan. Ogromen bazar tega mesta štejem med najbogatejše, kar sem jih videl kdaj na vzhodu. Polne ceste blaga, svile, sadja, mesa, dišav in krasne keramike, ki jo tu izdeluje obrtnik-lončar. Ogromna skladišča riža, bombaža, olja. Ulice s pletenim usnjem, pisanimi lesenimi sedli, stisnjenimi odejami, ki se za nje pogajajo pogorski Kirgzi, sedeč na svojih konjih. Pestre gruče ljudi v bogatih plaščih in pisanih turbanih, med njimi gorci kitajskega tipa, neokusno zastrte

ženske, dečki, ki kriče prodajajo kruh in sadje, pojoči derviši in berači. Nekje nam pokažejo Kašgar-serail, kjer so naseljeni Kitajci. Tu teko preko vodnih strug, zavarovanih s strehami iz ločja, temne ceste s čajarnami, iz katerih se razlega žgolenje gorskih ptičev.

Nagloma ugasne pestra slika, zakaj naš voz je zapustil rusko četrt Ankišana, ki je takisto dokaj velika. Vsenaokrog se razprostira rumeni, žareči pesek. Tu in tam — a poredkoma — vidiš ob cesti čajarne, kjer si popotnik lahko pogasi žejo s skodelico vrelega zelenega čaja in nakrmi konje. Nato vodi pot preko izsušene struge proti podnožju gora. Tu je vse zeleno, zakaj ob podnožju se zbirajo obilne vode. Vzdušje ob tem pasu prispemo v Oš. Prastaro kulturno mesto. Mohamedanci verujejo, da je strma pečina Takt-i-Suleimen, ki nalži s svojima dvema sedloma ogromnemu dvojnemu prestolu, prestoj kralja Salomona, Semkaj, na skrajni konec islamskega sveta, so preložili stolico »gospoda duhov«. Cesta z majhnimi svetišči na obeh straneh vodi v višavo, kjer romarji kar gomaze. Moški, ženske in otroci pohite zlasti v večernem hladu na grič. Ta pisana čreda fanatičnih Mohamedovih vernikov se udeležuje čudovitih, bržčas prastarih obredov, ki se vrše samo v tem čudodelnem kraju. Najčudovitejši izmed obredov je ta, da molilec kleče polaga hlebčke v okrogle lukniče, se sklanja nad njimi z glavo in jih zopet sprejema, potem ko jih te duhoven blagoslovil. Majhno svetišče na vrhuncu, ki so naš v njem sprejeli duhovni s presno vodo, nudi prelesten razgled daleč po deželi. Odtod vidiš mično mesto, ki se slikovito kopiči na obeh straneh reke, po kateri so na koleh postavljene čajarne; vidiš mrgoleči bazar pod njim, kupole mošej med rumenimi hišami iz blata, ki leže kot v zelenih vrtovih; vidiš žolte gore, ki pošastno pusto omejujejo obzorje in nad katerimi se že dvigajo v zrak beli snežniki Pamira.

★

Nekaj dni kasneje smo prispeli po mnogih neuspešnih potih v Urgen, ki nas je veselo presenetil. Že pot tja je pomembna. Na polovični višini široke, sedaj docela izsušene struge teče stara

vojna cesta iz glavne doline Fergane tja do gorskega vznožja. Skupina porušenihi budističnih spomenikov kaže vhod. Trikrat se zožuje dolina in tvori majhne oaze ondi, kjer se lahko zbira voda. Trikrat vodi pot preko sedel, ki jih venčajo majhna svetišča. Cesta med strmimi pečinami je grozna, žareča in prašna. Debela peščena plast se žgoče vlega na kožo in obraz. Mimogrede opazimo preprost rudnik in nekaj niemu podobnih šotorov, ki so jih postavili potujoči Kirgizi ob vodi. Tu in tam je kak dvorec iz gline. Pozno ponoči smo dospeli v Urgen in prekoračili siromašni bazar, kjer so se v svitu majhnih oljnatih svetilk luščile iz teme neznanе pustave. Komaj smo bili — utrujeni do smrti — zaspali, kar nas pred jutranj potres. Potresj so tu kaj pogosti. Jutranji svit nam je pokazal razvaline, ki so jih zapustili potresi prejšnjih let. Opazili pa smo tudi, da smo prišli v sila zanimivo mesto.

Grič s trdnjavo se vrtva v dolino in jo popolnoma zapira. Kdor je gospodoval nad to točko, je imel v rokah vso kitajsko trgovino Fergane. Zato je moralo tukaj vladati neizmerno bogastvo, preden je Džingis kan opustošil deželo. Še danes stoji v Urgenu ena najlepših stavbnih skupin islamskega srednjega veka: tri bogate grobnice na zelenem hrihu, ki sega daleč v dolino, in sredi bazara ogromen minaret. Grobnice so z umetnostno-zgodovinskega stališča zelo važne, saj so najbolj zgodnji tip stavb te vrste, ki ga nahajamo zelo pri Turkih Indije in Prednje Azije. Drugod na nikjer v islamskem svetu, imajo izrazite pročelja in — kar je zlasti zanimivo — kažejo popoln razvoj od strogo smotranege do ornamentalno prostega. Čista oneka tvorj najstarejše pročelje, najrazkošnejši trakti okras razčlenia najmlajšo fronto. V notranjosti se hočijo visoke kupole nad grobovi kraljev, ki so tu pokopani. Časte jih kot svetnike. Islam ne razločuje svetnikov od umakov: vsi slavni in mogočni ljudje so predmet čaščenja. Tihi molilci kleče pred temi pročelji. Nenozabni mi bodo večeri, ki sem jih preb'ih med učenimi duhovnihi teh grobnic, ko so pri resnem razgovoru krožile čašice s čajem od roke do roke.

Takih zakotij je v Fergani mnogo. Izleč proti severu pod gorska vznožja kaže, kako se nadaljuje urgenski slog. Dočim je dežela iz žarečega peščenca, ki so vanj ostro vrezane ozke doline,

leži mestece Kasan v žudovitem zelenju, ki je polno žuborečih studencev. Tu so skrite tajnosti. Pred samim mestecem je kraj, kjer je stalo nekoč mesto oboževalcev ognja; to mesto se je danes že izpremenilo v puščavo. Tik tega kraja je v predmestju pokopalšče prvih prerokovih pristašev, ki so z ognjem in mečem podvrgli to deželo islamu. V mestu so štirje mogočni spomeniki v obliki nagrobnihi stolpov; portal ima napis, ki omenja sred'no 14. stoletja in neko sibirsko dinastijo. Oboje je važno, predvsem datum, ki dokazuje, da Džingis-kan ni mogel povsem uničiti prvotnih kultur v tej deželi; v puščini so se ohranili njih sledovi.

Dan poti proti vzhodu stoji v kameniti puščavi samoteni spomenik, mogočni nagrobni stolp šaha Fasila. Na zunanji vpliva preteče, nalik egiptski piramidi. Tembolj me je presenetila notranjost. Vse od tal do kupole je okrašeno. Da okrasje je imelo oživet' mrtvo gmoto! Tisoči oblik, ki se nikjer ne ponavljajo, dasi jih preveva isti ritem, pričueio o živih domišljijih teh strogih upodabljalcev. Tako se je zaokrožila kulturna slika dežele. In naprej po pustih poteh, nato po prijaznih bombažnih nasadih sem se vrnil v Fergano.

Počival sem v Samarkandu. Najsi je še tako poevropljen, je v sijaju spomenikov, ki jih je dal postaviti v svoji prestolnici Timur, eno najkрасnejših vzhodnih mest. A vedel sem, da je imel Timur še drugo prestolnico, svoje rojstno mesto Keš. Tu je zgradil krasno palačo, ki jo je žudovito opisal španski plemič, dospevši nekoč kot poslanik na njegov dvor. Dokler nisem videl tega mesta, nisem poznal Turkestana. Pot tja ni bila preveč lahka. Sicer leži ta kraj le dva dni južno od Samarkanda in ga loči od niaga le nizka gorska slame, a pot so ograjžali islamski pravoverni fanatiki, ki so sovražili novo vladu, zlasti pa nie kulturna stremlienja. Leto prej so vznemiriali najbližjo samarkandsko okolico, sedaj pa so jih pregнали v gorovje. Tu so imeli dobra skrivališča in bili še vedno nevarni. Pred njimi so me svarili že v Taškentu. Kljub temu sem tvegal potovanje in — vse je bilo dobro. Seveda je bil kraj poln vojaštva, tudi prenočišče smo morali deliti s štirimi možmi, kar nam je dalo občutek večje varnosti. Mesto samo je tako lepo, da je odtehtalo vse neugodnosti.

Nikjer v Turkestanu nisem našel poljedelstva tako nedotaknjenega ko tu. Hiše — tujcu vsekdar zaprte — so zgrajene popolnoma navznotraj. Noša je tradicionalna — dolga srajca, ki vse sramežljivo zakriva in dolge hlače; na glavi majhna pisana čepica. Kdor se hoče bogato obleči, si ovije krog glave turban in se odene s pisanim helotom, vrhno sukno. Ta noša je lepa, a lepota je, kaj pa da, tiste vrste, ki se je povsem naravno razvila iz preprostosti. Ne pozna gumbov in sponk, ki so se že vrinile po večjih mestih, temveč se vse prevezuje in vozlja. Čepice in trakovi so čudovito lepo pleteni. Trgovci čepi v odprti bazarski lopi med samimi majhnimi umetninami. Tudi keramika kaže izvrstno okus, ki ima plemenito poreklo. Krožniki in čaše za čaj so z velikimi krožnimi okraski prerisani rjavo in rumeno.

V tej okolici stari spomeniki ne učinkujejo tuje. Še danes stoji tukaj Timurjev grad, kakor da bi ta še vedno gospodoval deželi. Ohranjena je glavna zgradba, ogromna dvorana, ki jo omejujeeta na vnanji strani dva stolpa; vse stene so okrašene s pisanimi glazurami. Kadar se ta grad bleščeče svetlika od daljnih ledenikov Hindukuša, je videti kot pravljčni grad. A stavba je docela logična v svojem stopnjevanju. Od vnanje fronte do skrajnega notranjega prehoda, ki je v njem stal Timurjev prestol, so okraski vedno pestrejši, vedno sijajnejši. V čudovitem stopnjevanju vodijo od trga, kjer so ob svečanih sprejemih postajale vrste slonov in

trabantov, ob obeh stolpnih pročeljih do srca stavbe, do kneževе stolice. Ta zgradba ima za islamski vzhod enak pomen kot Alhambra v Španiji za zapad. Po lepoti okrasja in tekoniki stavbe skoro da prekaša maursko stavbarsko mojstrovino.

Kako bi pač bilo drugače, zakaj Timurjeva moč je bila brezmejna. Vemo, da je ta vladar iz vseh dežel, ki jih je osvojil — in bile so to vse zapadno azijske države, vštetiši severno Indijo in Sirijo — privedel s seboj umetnike in obrtnike, da mu okrase njegove notranjeazijske prestolnice. Tako so nastale bleščeče stavbe v Samarkandu, tako je zgradil tu, v svojem rojstnem kraju, grad in še več grobnic. Pod kupolo ene izmed teh počiva Timurjeva družina, oče in sin; druga varuje truplo češčenega svetnika. Značilno je, da ima vnanjost trdnjavskega stolpa. Tudi mošeje je dal Timur graditi v obliki trdnjav z dvema krilnima stolpoma. Mošeja v Kašu je stonila v krog spomenikov pozneje; zgradil jo je Timurjev vnuk. Njena sprejemna vrata očitujejo še vedno veličino čuta za obliko.

Tako je predočila naša ekskurzija v Kaš vso zgodovinsko pomembnost tega dela Turkeстана. Pokazala mi je drugi cvet, ki je pogel iz potrebe po razkošju najbrezobzirnejšega azijskega samosilnika, kar jih je kedaj živelo. A baš Timurjeva brezobzirnost, ki je oplenila vse dežele, da olupša svojo lastno, je povzdignila Turkestan do edinstvene umetniške dežele na svetu. (Po «Die Koralle».)

MODA IN ŽIVALSTVO

Zvezda pariških zabavišč Mistinguette je porabila samo za svoj kostum 450 kož rajčic, monakovsko gledališče je opremilo svoje pesalke s kostumi iz kož aligatorjev. 500 teh živali je moralo poginiti, da so dobili kostume, na katerih si pase oči vsega sita gospoda. Če bi se take luksuzne predstave često uprizarjale, bi bile morale nekatere živali že v doglednem času popolnoma izginiti.

TUDI MISI KRADEJO

Redkokomur je znano, da imajo miši posebne simpatije do predmetov, ki blešče. Tatinski nagib te živalce je bil dobro znan starim Egipčanom, zakaj nje ime poteka iz njihovega jezika in je pomenilo tatu. R. F. V. poroča v «Vesmiru», da so mu nekaj časa redno izginjala jajca v kurniku. Pod kurnikom je imel skladišče premoga,

Ko je bila zaloga izčrpana, je dal odstraniti tramovje in deske, na katerih je ležal premog. Zelo ga je presenetilo, ko je našel pod deskami celo zalogo ukradenih jajc. Kdo naj doume skrivnost, zakaj so miši prenesle jajca tako rekoč iz prvega nadstropja v pritličje? Da bi jih snedle? Prav gotovo ne, kajti jajca so bila cela. Kdo ve, kakšni neumni nagoni so skriti v miših? Stari Indijci so poznali to lastnost, zato so zapustili bajko, da je miš duša pokojnega človeka, ki je bil v življenju tat.

REJA BOBROV V EVROPI

Uspehi, ki so jih dosegli rejci srebrnih in modrih lisic, živali z dragoceno kožuhovino, so napotili k poizkusom z drugimi živalmi te vrste, med njimi tudi z bobrom. V Ameriki ga že rede v farmah. Zastopnik teh farm namerava upeljati rejo bobrov tudi v Evropi. Vsekakor bi bobroreja prinašala lep

čobičke: kože so dragocene, mladiči imajo takisto visoko ceno, vrhu tega pa bi bobri čistili rejcem ribnike, ker žro zelo nadležne vodne in obrežne rastline. Bober ne daje posebnih skrbi in se poleti zadovoljuje s hrano, ki jo sam najde, le za zimo mu je treba preskrbeti skorje. Seveda so za rejo bobrov najpripravnejše posebne farme, ki morajo biti dobro ograjene. Posebno je treba

zavarovati drevje, pa tudi ribnikove nasipe, zakaj bober je cel »inženjer« in rad pobegne po rovih ali prekopih. Ameriški bober vrže 2—8 mladičev na leto. Njegova koža stane 150—600 nemških mark. Za rejo je potrebna dobra pasma; evropski bober je slabo rodovit in tudi njegova kožuhovina ni prvovrstna. Vsekakor bo Nemčija prva poizkusila s takimi farmami.

Leni otroci

Edita je bila prelena, da bi se vadila na klavir. Raje je delala kaj drugega. Nu, v šoli je bila vzlic temu marljiva in tudi doma kakor se spodobi; samo klavir ji ni šel. Mati si tega ni znala tolmačiti: učiteljica je bila dobra in dete muzikalično. Roditelja sta si mnogo prizadevala, da bi 11letno dekletce pripravila h klavirju. Zlasti oče kar pričakati ni mogel, kdaj mu bo hčerka mogla zaigrati priljubljene Wagnerjeve skladbe.

Edita sama ni vedela, zakaj ne mara klavirja. »Ne maram igrati in čim bolj me oče in mati silita, tem bolj se mi upira. Saj mi je žal.« In začela je jokati. Nazadnje sem odkril pravi vzrok. Takrat, ko je Edita praznovala svoj 6. rojstni dan, bi morala nekaj zaigrati pred povabljenimi gosti; pa ni hotela. Zvečer je bila tepena in je jokala. Oče ji je pozneje očital, da ga je blamirala. Samo postavil bi se bil rad z njo.

Ko sem spoznal očeta, sem izprevidel, da ina dekletce prav. Težko sem ga pregovoril, naj hčerke ne sili k igranju. Kmalu nato se je dekle s pridnostjo lotilo klavirja, sprva je igrala samo »menj na ljubo«, kakor je dejala, a danes, ko ji je 18 let, igra tudi očetu priljubljenega Wagnerja.

Kurt je bil prelen, da bi delal domače naloge. Da bi kedaj pospravil svojo obleko, se mu pa vobče ni dalo. Stal in gibal se je silno zanikrno in pri hoji se mu niti nog ni ljubilo privzdigovati dovolj visoko tako, da je vedno drsal. O tem, kaj je pravi čas, pa se je videlo, kakor da sploh nima pojma. Njegova mati mi je pripovedovala, da je dečka od vsega početka navajala k strogemu redu, zlasti še, ker je videla, da od očeta ne bo ničesar pridobil, kajti v njegovi rodbini, da red ni bil v navadi. Mož je v nje-

nem prizadevanju res ni podpiral in jo vedno zabavljajl čez njeno »manijo do reda«. Imenoval jo je »vražja metla« in to še takrat, kadar je bil najbolj prijazen z njo. Dejal je, da je red morda dober za ženske, a fanta ne bi maral takšnega, ki bi se neprestano tresel zanj in pred njim.

Oče in mati nista malo osupnila, ko sem jima razodel, da bom dečkovo lenobo začel preganjati pri njih dveh. Spočetka sta trdovratno ugovarjala, ko sem jima dokazoval, da njun zakon ne šepa v malenkostih, kakor si nemara domišljata, marveč v prav važnih rečeh. Živela sta drug poleg drugega, mesto drug z drugim. Vsak pa je hotel pritegniti otroka na svojo stran in mu vcepiti svoje nazore.

Vzlic vsemu temu pa sta bila dovedna za pametne besede in iz mojih naukova sta se marsičesa naučila. Na ta način se je spet povrnila harmonija v njun zakon. Deček, ki se z njim med tem nisem mnogo ukvarjal, je postal kar sam od sebe marljiv in reden, kolikor seve se more zahtevati od 15-letnega fanta.

Marto sem spoznal, ko ji je bilo 17 let. S petim letom je izgubila očeta, v 13. pa ji je umrla še mati. Od tedaj naprej je živela pri sorodnikih. Nekoč me je obiskal njen stric, da bi me povprašal, v kakšno vzgojevališče naj bi poslal dekle, ki je tako leno, da so jo že izključili iz šole, ker ni delala nalog, a se je vedno pričkala zaradi tega. Domači učitelji pri njej niso mogli ničesar opraviti: nekateri so odšli sami, druge pa je Marta spodila. Neki zdravnik je celo domneval, da bo Marta postala slaboumna, kar pa se mi ni zdelo verjetno, ker je bila vsa generacija duševno povsem normalna.

Marta me je radevolje obiskala in naglo sem ugotovil, da ni tako vobče

Iena, kakor so jo razkričali Strastno je gojila sport. Dokler je živela njena mati — silno pobožna žena — se je morala hčerkam odreči vsemu, kar je le dišalo po posvetnem. Ko ji je tedaj omenila neka prijateljica, da bo na ta način popolnoma upropastila svoje telo, je začela Marta skrivaj gojiti telovadbo. Tudi pri stricu in teti ni našla razumevanja za telesno kulturo, oba sta dejala, da se to za ženske ne spodobi. To nerazumevanje njenih teženj jo je napravilo trmasto in v tem je zabredla tako daleč, da sama ni več našla poti nazaj.

Izposloval sem, da se je Marta preselila v drugo mesto, k povsem tujih rodbini, kjer se je v neki privatni šoli tako marljivo učila, da je v kratkem nadomestila vse, kar je bila poprej zamudila. Danes je Marta poročena, in prepričan sem, da njeni otroci ne bodo lenuhi.

Kaj neki je, sodeč po vsem tem, lenoba? Splošno domnevajo, da je to pomanjkanje dobre volje, zakaj volja se še sedaj smatra za svobodno silo, ki vlada nad vsem duševnim življenjem. Psihologija pa je dognala, da o vseh naših sklepih in dejanjih odloča veliko število duševnih in telesnih vplivov, doživljavaev ter podedovanih lastnosti, ki vsi podzavestno vplivajo na odločitve.

Sodeč po izkušnjah, ki sem si jih nabral v vzgojo mnogih lenih otrok, bi lahko dejal, da tisto skupino vplivov, ki jih imenujemo volja, pri otrocih v pretežni meri tvorijo čustva, zakaj vsi leni otroci imajo neko voljo, če njih lenoba ne izvira baš iz kake duševne ali telesne bolezni, zakaj mnogokrat je treba trdnejše volje, da se neke stvari ne naredi, nikoli ne naredi, kakor pa, da se je človek loti. Otroci tudi niso nikoli vohče leni. Nekaj vsak rad dela, samo navadno ne tistga, kar bi drugi radi. To se pravi, da leni otroci ne preneso ukazov tistega, ki so mu podložni; ubogajo le same sebe. Oni so kakor deteta, ki so precej prosta v svojih dejanjih in ki še ne čutijo, da človeka začno z leti oklepiti obziri in dolžnosti do drugih. Zaradi tega pomeni za večino otrok baš šola prvi korak v »resnost življenja« in tedaj jih je treba najbolj ljubiti in najskrbneje negovati, zakaj le na ta način jih je moči pripraviti k temu, da priznajo starejšim neko pravico, da smejo od

njih nekaj zahtevati. Nekomu na ljubo naredo otroci marsikaj, česar sicer ne delajo radi.

Pri lenih otrocih pa je čut ljubezni in zaupanja do onih, ki so jim podložni, slabo razvit, ali pa sploh okrnjen. Lene otroke vežejo le rahle vezi z okolico. Vzroki so različni. Nemara so z otrokom grdo ravnali v mladosti, mogoče pa je tudi, da so ga preveč obsipali z ljubeznijo. V obeh primerih se otrok odruji svojim starišem ali učiteljem in postane sam svoj.

Take otroke je moči na dva načina pripraviti k pridnosti in poslušnosti. Nekateri poskušajo s silo. Otroke zmerjajo, pretepajo, zapirajo in jih pušče stradati. V nekaterih primerih se otroci res uklonijo; nekateri iz strahu, drugi iz razumnosti. Toda taka utepena poslušnost navadno splahni takoj, ko preneha pritisk. Edino pravilna pot je, da si pridobiš otrokovo ljubezen in zaupljivost, da nikoli ne zahtevaš od njega ničesar, kar presega njegove zmožnosti in njegovo dovtetnost. S tem pa je treba začeti zgodaj, tako rekoč prvi dan otrokovega življenja.

Vzgoja otrok bi morala napredovati v treh stopnjah. Najprej se mora otroku pustiti, da dela vse, česar se mu hoče. Nato ga je treba naučiti, da bo vsako stvar delal nekomu drugemu na ljubo. Nazadnje pa mora otrok doumeti, da dela zato, ker to terja od njega življenje.

Vzgoja k delu je v prvi vrsti vzgoja čustva ljubezni in spoštovanja do bližnjega. Na leno otrok vplivajo seve tudi druge okoliščine, ki smo jih že poprej omenili. V zvezi temu pa ji je v največji meri krivo pomanjkanje čustvovanja do bližnjega — do vzgojitelja. O tem zlasti pričajo slahotni, bolelni in zapuščeni ter zlorabljeni otroci, ki za človeka, katerega vzljubijo, store vse, in mu že iz oči berejo vsako željo; ki gredo zanj v ogenj, kakor pravimo.

Tako dete je bila Marinka, ki je po enajstih letih bede: osirotela, bolna, zanemarjena in zapuščena, kot lažniva in tatica končno našla skrbne roditelje. Marinka tudi pozneje ni ozdravela. Stradanje in bolezen, ki jih je pretrpela v mladosti, so ji izpodkopali zdravje in ko je komaj začela resnično živeti, se je le lotila jetika. Ko jo je bolezen že priklenila na posteljico, se

je še naučila plesti, in je na skrivaj delala, kadar je le mogla. Nekega jutra so jo v posteljici našli mrtvo. V

mrzlih ročicah je še držala skoro dokončano ogrinjačo, ki jo je hotela pokloniti svoji dobri rednici za božič.

Thea Reimann

Ogledalo

Nekoč je živel trgovec, ki je odotoval na sejem v bližnje mesto, oddaljeno tri dni hoda. Preden se je podal na pot, je rekel svoji ženi:

— Imei se dobro, draga Krizantema! Ko se vrnem, kaj želiš da ti podarim?

— Ah dragi možček, je odgovorila žena, prinesi mi glavnik.

In mož je rekel:

— Glavnik? Gortel! Kako naj si to zapomnim? Moja glava je polna trgovskih skrbi.

In žena je rekla:

— Pozlei luno, ljubček! Ona ti kaže obliko glavnika.

Trgovec je pogledal luno, ki je bila zares podobna vitki, vzbočeni obliki glavnika.

Tri dni je potoval trgovec do bližnjega mesta. In tri dni se je zamudil tam po svojih poslih. Ko je bil opravljen vse se je spomnil svoje žene, ljubke Krizanteme. Ni se da mogel več spomniti, česa li je zaželela.

Stopil je k trgovcu in rekel:

— Čuj me, obliubil sem svoji ženi, da ji prinesem darilo. Toda pozabil sem, kaj je želela. Rekla je da me bo spomnil na njeno željo, pogled na luno, ki mi bo pokazala obliko zažellene stvari.

Trgovec je ogledoval luno, ki pa je med tem spremenila svojo obliko, ter je slščila lepi okrogli ploščici.

In trgovec je rekel:

— Pogledi kako je okrogla! Gotovo gre za kaj okroglega. Gotovo je to ogledalo.

— Ogledalo prav zares! Je pritrđil mož. Še nikoli v svojem življenju ni imela ogledala.

In kupil je ogledalo, ter se odpravil na pot domov.

Tri dni je potoval trgovec do svojega rodnege mesta.

Na vratih ga je pričakovala žena in vprašala:

— Dragi, kaj si prinesel? Menda nisi pozabil, česa sem si želela.

In mož je odgovoril:

— Nikakor ne! Ter ji je izročil zavito ogledalo.

Vesela je šla žena v hišo, odvila ogledalo in ga držala v roki. Še nikdar ni videla nobenega ogledala. Radovedna je pogledala vani, ter se prestrašila svoje lastne slike.

— Oj, oj! Je vzdihovala, dragi moi mož, ti si si kupil drugo ženo! In raziskala se je do dna svojega sladkega srca.

Njeno vzdihavanje je privabilo njeno mater.

— Mati, mati, je plakala, pridí in pogled mojo nesrečo! Moi dragi mož je pripeljal s seboj drugo ženo...

In mati je pogledala v ogledalo in rekla:

— Zakaž vendar jočeš? Zaradi te stare ženske...

○ ○ ○

Današnja umetniška priloga

«Begunjščica Stolom» po originalu g. prof. Janka Ravnika nam odkriva veličestni zimski mir v naših Karavankeh.

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrtletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljeva ul. 5.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrtletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja, na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.